

ΙΕΡΟΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΟΣ ΝΑΟΣ
ΑΓΙΩΝ ΚΥΡΙΑΛΟΥ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

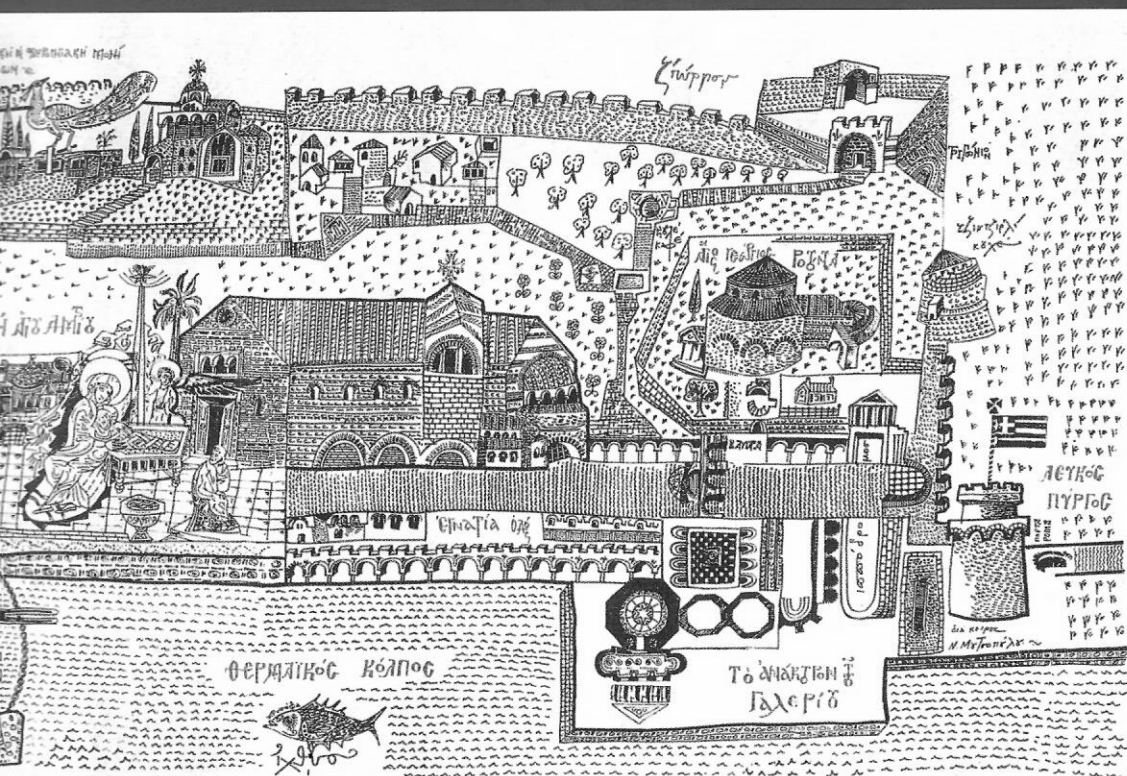
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΚΥΡΙΑΛΟΥ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΥ

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΔΕΛΗΚΑΡΗ
ΑΡΧΙΤ. ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ ΣΤΑΜΠΛΙΑΚΑΣ
(ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ)

1^ο Διεθνές Επιστημονικό Συμπόσιο

Θεσσαλονίκη: Πύκνο πολιτισμού.
1150 έτη από την κοίμησή
του αγίου Κιρίλλου

6 & 7 Μαΐου 2019

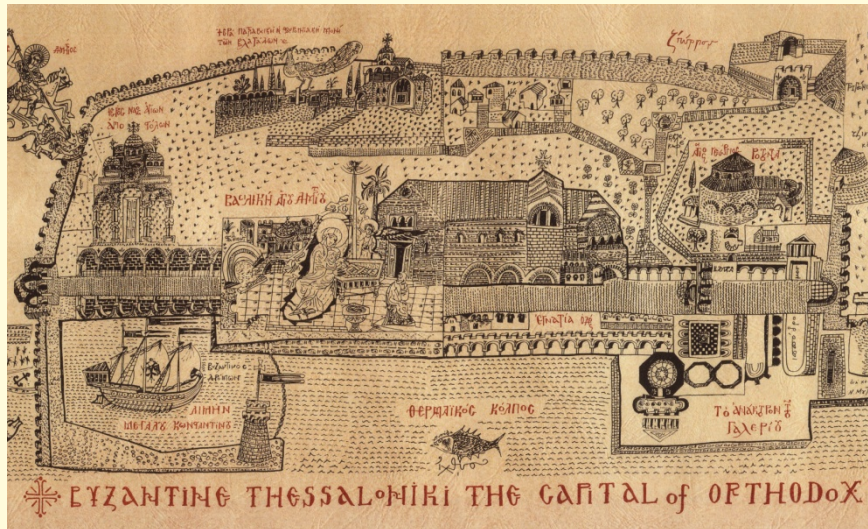

THESSALONIKI THE CAPITAL of ORTHODOXY

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2021

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΙΕΡΟΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΟΣ ΝΑΟΣ
ΑΓΙΩΝ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΥ

ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΥ

Βυζαντινή Θεσσαλονίκη (σχέδιο Νικόλαου Μουτσόπουλου)

Α' ΣΥΜΠΟΣΙΟ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΛΙΚΝΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ: 1150 ΕΤΗ ΑΠΟ
ΤΗΝ ΚΟΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΚΥΡΙΛΛΟΥ

Αφιερωμένο στη μνήμη του Ομότιμου Καθηγητή του ΑΠΘ
Νικόλαου Μουτσόπουλου (†13 Μαρτίου 2019)

ΥΠΟ ΤΗΝ ΑΙΓΙΔΑ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ Κ. ΑΝΘΙΜΟΥ

6- 7 Μαΐου 2019

Θεσσαλονίκη, Αίθουσα Εκδηλώσεων Ιεράς Μητροπόλεως
Θεσσαλονίκης (Διεύθυνση: Βογατσικού 7)

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Δευτέρα 6 Μαΐου 2019

18.30-19.00 **Χαιρετισμοί**

Α΄ Συνεδρία

Προεδρείο: **Θεόδωρος Δαρδαβέσης** (Κοσμήτορας Σχολής Επιστημών Υγείας) - **Μιχαήλ Τρίτος** (Καθηγητής του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του ΑΠΘ)

19.00-19.10 **Πλούταρχος Θεοχαρίδης** (Αρχιτέκτων): *Μνήμη Νικόλαου Μουτσόπουλου (1927-2019)*

19.10-19.20 **Αγγελική Δεληκάρη** (Επίκ. Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ): *Η συμβολή των Θεσσαλονικέων αδελφών Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου στον σλαβικό πολιτισμό. Ηδιαμόρφωση της λόγιας σλαβικής γλώσσας και τα ελληνικά δάνεια*

19.20-19.35 **Ιωάννης Τασσιάς**, Μητροπολίτης Λαγκαδά, Λητής και Ρεντίνης: *Διεθνής Ακαδημία Θεολογικών και Φιλοσοφικών Σπουδών «Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος»*

19.35-19.50 **Αγαθονίκη Τσιλιπάκου** (Δρ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Διευθύντρια του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού Θεσσαλονίκης): *Η Βυζαντινή Θεσσαλονίκη μέσα από το Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού*

19.50-20.30 Παρουσίαση φορέων που προάγουν την πνευματική ακτινοβολία της Θεσσαλονίκης
Συμεών Πασχαλίδης (Καθηγητής του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του ΑΠΘ, Διευθυντής του Π.Ι.Π.Μ.): *Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών*, έτος ίδρυσης 1965

Κωνσταντίνος Χρήστου (Καθηγητής του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του ΑΠΘ, Πρόεδρος του ΚΒΕ): *Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών*, έτος ίδρυσης 1966

Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα (Ομότιμη Καθηγήτρια του ΑΠΘ, Πρόεδρος της ΕΙΕ): *Ελληνική Ιστορική Εταιρεία*, έτος ίδρυσης 1977

Μαρία Τατάγια (Διευθύντρια του Δήμου Θεσσαλονίκης): *Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης*, έτος ίδρυσης 1983

Αναστάσιος Ντούρος (Διευθυντής της Αγιορειτικής Εστίας): *Αγιορειτική Εστία*, έτος ίδρυσης 2000

Αρχιμ. Οικ. Θρόνου Αμβρόσιος Σταμπλιάκας (Ιερατικώς Προϊστάμενος Ι. Πρ. Ν. αγ. Κυρίλλου και Μεθοδίου Θεσσαλονίκης και Πρόεδρος του Κ.Μ.Π.Κ.Κ.Μ.): *Κέντρο Μελέτης Πολιτιστικής Κληρονομιάς Κυρίλλου και Μεθοδίου*, έτος ίδρυσης 2011

Ζαχαρώ (Χαρά) Παπαδοπούλου (Γενική Γραμματέας της «Βυζαντινής Θεσσαλονίκης»): *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, έτος ίδρυσης 2018

Τρίτη 7 Μαΐου 2019

Β΄ Συνεδρία

Προεδρείο: **Μελίνα Παϊσίδου** (Αναπλ. Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ) – **Ανδρέας Γκουτζιουκώστας** (Αναπλ. Καθηγητής του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ)

9.30-9.45 **Ελισάβετ Χατζηαντωνίου** (Επίκ. Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ): *Η μητρόπολη Θεσσαλονίκης και ο πνευματικός της ρόλος, με έμφαση στη μέση βυζαντινή περίοδο*

9.45-10.00 **Γεώργιος Χαριζάνης** (Επίκ. Καθηγητής του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης): *Η μοναστική κίνηση στη Θεσσαλονίκη και την περιοχή της μετά τη λήξη της Εικονομαχίας*

10.00-10.15 **Πολύμνια Κατσώνη** (Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ): *Η πνευματική ακτινοβολία της Θεσσαλονίκης στο βυζαντινό κόσμο*

10.15-10.30 **Κωνσταντίνος Βαφειάδης** (Δρ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Ανωτάτη Εκκλησιαστική Ακαδημία Αθηνών): *Η Θεσσαλονίκη ως κέντρο των εικαστικών εξελίξεων στα Βαλκάνια (13^{ος}-15^{ος} αιώνες)*

10.30-10.45 **Τάσος Τάντσης** (Επίκ. Καθηγητής του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ): *Ζητήματα μεθόδου στη μελέτη της Παλαιολόγιας ναοδομίας της Θεσσαλονίκης*

10.45-11.30 **Συζήτηση – Διάλειμμα** (Καφές και Ξενάγηση στο Εκκλησιαστικό Μουσείο της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης)

Γ΄ Συνεδρία

Προεδρείο: **Θεόδωρος Κορρές** (Ομότιμος Καθηγητής του ΑΠΘ) - **Αγγελική Δεληκάρη** (Επίκ. Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ)

11.30-11.45 **Ελεωνόρα Ναζίδου** (Επίκ. Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης): *Η Θεσσαλονίκη, ο Κύριλλος και Μεθόδιος και η βουλγαρική εθνική ιδέα*

11.45-12.00 **Ján Zozul'ak** (Καθηγητής Βυζαντινής Φιλοσοφίας, Department of Philosophy, Faculty of Arts, Constantine the Philosopher University in Nitra/Σλοβακία): *Έρευνα της κληρονομιάς των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου στη Σλοβακία*

12.00-12.15 **Αθανάσιος Αθανασιάδης** (ΕΕΔΙΠ Τμήματος Θεολογίας του ΑΠΘ): *Οι Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος στη σερβική παράδοση*

12.15-12.20 **Χρήστος Φωτογλίδης** (Φοιτητής τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Α.Π.Θ.): *Η παρουσία του Ιερού Ναού αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου Θεσσαλονίκης στον τύπο της Θεσσαλονίκης, μία πρώτη προσέγγιση.*

Οι προπτυχιακοί φοιτητές, οι απόφοιτοι και οι μεταπτυχιακοί φοιτητές του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας μιλούν για την πνευματική ακτινοβολία της Θεσσαλονίκης

Α΄ Ομάδα Θεσσαλονίκη, πόλις Αγίων (Επικεφαλής Σοφία Κιουμουρτζίδου. Συμμετέχουν Στέλλα Στιβασάρη, Μαρία Γιαννακίδου, Μαρία Μητσού, Μαρία Τσίπου, Φωτεινή Λιούσα)

Β΄ Ομάδα Θεσσαλονίκη, πόλις Λογίων (Επικεφαλής Μαρία Τατάγια – Δημήτριος Σιδηρόπουλος. Συμμετέχουν Βασίλειος Γούσιος, Αρετή Μακροδημήτρη, Παντελής Κωτίδης, Γεωργία Σαραντάκη, Ευφροσύνη Δήρα, Αικατερίνη Γρηγοριάδου)

Γ΄ Ομάδα Θεσσαλονίκη – Άγιον Όρος (Επικεφαλής Αναστάσιος Ντούρος. Συμμετέχουν Χρυσή Τσιγκουτζίδου, Ίνα Μουλλάι, Δημήτριος Μπέττας, Θεόδωρος Παπαδόπουλος, Στεφανία Αρβανιτάκη, Μαρία Μαυροπούλου)

Οργανωτική Επιτροπή

Αρχιμ. Οικ. Θρόνου Αμβρόσιος Σταμπλιάκας (Ιερατικώς Προϊστάμενος Ι. Πρ. Ν. αγ. Κυρίλλου και Μεθοδίου Θεσσαλονίκης και Πρόεδρος του Κ.Μ.Π.Κ.Κ.Μ.)

Θεόδωρος Δαρδαβέσης (Καθηγητής της Ιατρικής Σχολής, Κοσμήτορας της Σχολής Επιστημών Υγείας του ΑΠΘ)

Αγγελική Δεληκάρη (Επίκ. Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ)

Επιστημονική Επιτροπή

Μιχαήλ Τρίτος (Καθηγητής του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του ΑΠΘ)

Κωνσταντίνος Νιχωρίτης (Καθηγητής του Τμήματος Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών)

Συμεών Πασχαλίδης (Καθηγητής του Τμήματος Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας του ΑΠΘ)

Αγγελική Δεληκάρη (Επίκ. Καθηγήτρια του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του ΑΠΘ)

ΙΕΡΟΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΜΑΤΙΚΟΣ ΝΑΟΣ
ΑΓΙΩΝ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΥ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Μ. Αλεξάνδρου & στρ. Καλλιδοπούλου 2

Τηλ. 2310 827444

Facebook: ΠΠΝ ΑΓΙΩΝ ΚΥΡΙΛΛΟΥ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΙΟΥ

Οι Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος στη Σερβική Παράδοση

Η ιεραποστολή των ισαποστόλων Κυρίλλου και Μεθοδίου στο σλαβικό κόσμο μετά από πρόσκληση του σλάβου ηγεμόνα της Μεγάλης Μοραβίας Ράστισλαβ¹ εξελίχθηκε ιστορικά ως μία από τις σημαντικότερες ιεραποστολές της χριστιανοσύνης².

Οι άγιοι φωτιστές επωμίσθηκαν, συν τοις άλλοις, και ένα ιδιαίτερα σημαντικό έργο: να μεταλαμπαδεύσουν τον πνευματικό πλούτο του Βυζαντίου στους σλαβικούς πληθυσμούς³. Δεδομένου ότι η εκκλησιαστική γλώσσα και τα εκκλησιαστικά κείμενα

¹ Βλ. D. Obolensky, «Great Moravia and the Byzantine Commonwealth», στο: *Thessaloniki Magna Moravia*, Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 9-15· Ι. Αναστασίου, «Βίος Κωνσταντίνου Κυρίλλου – Βίος Μεθοδίου (Μετάφρασις) Βίος Κλήμεντος Αχρίδος», στο: *Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ*, Θεσσαλονίκη 12 (1968), ανάτυπον, σσ. 113-200· Fr. Grivec – Fr. Tomšić, «Constantinus et Methodius Thessalonicensis», στο: *Radovi Staroslavenskog Instituta*, 4 (1960), 128-130· Β. Λαούρδας, «Κύριλλος και Μεθόδιος οι Ιεραπόστολοι των Σλάβων», *Εκκλησία* 43 (1966), 437-444. Επίσης Ι. Ταρνανίδη, *Σελίδες από την εκκλησιαστική γραμματεία των Σλάβων* Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 107-127· Αντ.-Αιμ. Ταχιάς, *Οι αρχαιότερες βιογραφίες των θεσσαλονικέων εκπολιτιστών των Σλάβων*, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 80-81· Α.-Ε. Ταχιάς, *Κύριλλος και Μεθόδιος. Οι θεμελιωτές της αρχαίας σλαβικής γραμματείας*, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 92-94· L. Horace, «Cyril and Methodius with Rastislav prince of Morava: Where were they?», στο: *Thessaloniki Magna Moravia*, σσ. 87-112· Η. Ευαγγέλου, «Η κυριλλομεθοδιανή κληρονομιά απέναντι στις προκλήσεις του σύγχρονου κόσμου», στο: *Σλαβική Ορθοδοξία. Από τον Κύριλλο και τον Μεθόδιο στους ησιχαστές (9ος – 15ος αι.)*, σσ. 59-65· Αγγ. Δελιγκάρη, «Η αποστολή των αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου στη Μεγάλη Μοραβία», στο: Πάνος Σοφούλης-Αγγελική Παπαγεωργίου (επιμ.), *Μεσαιωνικός σλαβικός κόσμος*, Αθήνα 2014, σσ. 125-145· З. Ранковић, «Кирило-методијевска традиција и богослужбени језик Српске Цркве», *Σύνθεσις* ετ. 2, τχ.2 (2013) 30-39· Ant. Bagin, *Cyriometodská tradícia u Slovákov*, Bratislava 1993.

² Βλ. G. Ostrogorsky, «Byzantium and the South Slavs», *The Slavonic and East European Review*, 42 (1963), 1-14· Пет. Рајчевић, «Просветитељска мисија свете браће Кирила и Методија», στο: *Зборник радова Учитељског факултета Призрен-Лепосавић*, том. 7 (2013), 13-27· Харал. Поленаковић, «Дипломатскиот значај на мисиите на браќата Кирил и Методија со особен осврт на моравската мисија», στο: *Симпозијум 1100-годишнина од смртта на Кирил Солунски, Македонска академија на науките и уметностите*, Скопје 1970, 197-204· Η. Ευαγγέλου, *Ιστορία της μεσαιωνικής γραμματείας των Ορθοδόξων Σλάβων*, Θεσσαλονίκη 2017, σελ. 147· Ат. Јевтић, «Свети равноапостоли Кирило и Методије», *Богословље* 21, 1-2 (1977), 17-37· Ι. Ταρνανίδη, «Η δικαίωση της βυζαντινής πολιτικής έναντι των Σλάβων», στο έργο του ίδιου: *Σελίδες από την εκκλησιαστική γραμματεία των Σλάβων*, Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 457-474· Φ. Μαλιγκούδη, *Η παρουσία του μεσαιωνικού ελληνισμού στην Κεντρική Ευρώπη. Το εκπολιτιστικό έργο των αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου των Θεσσαλονικέων*, Θεσσαλονίκη 1997· Αθαν. Καραθανάσης, «Η πορεία των Αγίου Κυρίλλου και Μεθοδίου στην Ευρώπη. Ένα φιλόδοξο επιστημονικό πρόγραμμα», στο: Κωνσταντίνος Νιχωρίτης (επιμ.), *Κύριλλος και Μεθόδιος, Παρακαταθήκες Πολιτισμού, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου: Η πολιτιστική κληρονομιά του έργου των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου ως παράγοντας ενότητας με τους λαούς της Ν.Α. Ευρώπης*, Αμύνταιο Μάιος 2010, Θεσσαλονίκη 2012, σσ. 319-321· Πρβλ. επίσης Γ. Μαλιγκούδη, «Η κυριλλομεθοδιανή παράδοση στον Σλαβικό Κόσμο κατά τους 19^ο και 20^ο αιώνες», *Thessaloniki Magna Moravia*, σσ. 17-24· Κ. Νιχωρίτη, *Οι Κύριλλος και Μεθόδιος. Οι αγώνες και το έργο τους για την ένταξη των Σλάβων στον βυζαντινό πολιτισμό και τα ελληνικά γράμματα*, Θεσσαλονίκη 2000.

³ Ο Pavle Popović θεωρεί ως απαρχές της σλαβικής γραμματείας το έργο των ισαποστόλων Κυρίλλου και Μεθοδίου ενώ για την σερβική γραμματεία εντοπίζει στοιχεία διαμόρφωσής της κυρίως στο έργο του Αγίου Σάββα Nemanjić. Π. Поповић, *Преглед Српске Књижевности*, Βеоград 1913, σσ. 24-25.

αποτελούν φορείς ενός βαθιά ριζωμένου πνευματικού κόσμου⁴, οι ιεραπόστολοι εφάρμοσαν μια πάγια παιδαγωγική αρχή που εφαρμόστηκε στην οργάνωση της μοναστικής πολιτείας⁵: την προοδευτική ενσωμάτωση του νέου ποιμνίου στον πλούτο και στα πρωτόγνωρα νοήματα του Ευαγγελίου και της χριστιανοσύνης. Όπως δηλαδή ο νεοεισερχόμενος μοναχός μαθαίνει αρχικά τα βασικά στοιχεία του μοναχικού βίου και σταδιακά εισέρχεται από τις απλούστερες στις συνθετότερες βιωτές, έτσι και οι νεοφώτιστοι βαθμιαία εισήλθαν στον υψηλό πνευματικό βίο των Βυζαντινών. Άλλωστε, οι σλαβικοί λαοί ως αποδέκτες αυτής της λόγιας γλώσσας και των νοημάτων που αυτή κόμιζε είχαν το δικαίωμα της επιλογής των κειμένων που θα ανταποκρίνονταν στη διαδικασία αφομοίωσης του πολιτιστικού και θρησκευτικού εγχειρήματος της ιεραποστολής. Τούτο είχε ως αποτέλεσμα να μεταφτευθούν βυζαντινά κείμενα διαφορετικού τύπου και μορφής που απηχούσαν τη βυζαντινή πνευματικότητα στην καθημερινότητα του σλάβου εργάτη, αγρότη, κτηνοτρόφου, αξιωματούχου⁶.

Οι απόψεις αυτές του Ρορονιέ είναι διάσπαρτες σήμερα στην συντριπτική πλειονότητα των μεσαιωνιστών επιστημόνων της Σερβίας βλ. χαρακτηριστικά το έργο των Димитрије Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Βεοград 1980 και Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Βεοград 1983. Επίσης βλ. Η. Ευαγγέλου, «Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος ως φορείς της οικουμενικής πολιτικής της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στον κόσμο των Σλάβων», στο: Α.-Ε. Ταχιάος – Αγγελική Δεληκάρη (επιμ.), *Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο Κύριλλος και Μεθόδιος: το Βυζάντιο και ο Κόσμος των Σλάβων*, 28-30 Νοεμβρίου 2013, Θεσσαλονίκη 2015, σσ. 403-420. Pr. Komatina, «The Church in Serbia at the time of the Cyrilo-Methodian mission in Moravia», στο: *Κύριλλος και Μεθόδιος: Το Βυζάντιο και ο Κόσμος των Σλάβων*, σσ. 711-718. I. Ταρνανίδης, «Η υπερεθνική διάσταση στο κήρυγμα των Θεσσαλονικέων αδελφών Κυρίλλου και Μεθοδίου», *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Κύριλλος και Μεθόδιος Παρακαταθήκες Πολιτισμού*, σσ. 235-247. A. Avenarius, *Ο βυζαντινός πολιτισμός και οι Σλάβοι. Το πρόβλημα της πρόσληψης και του μετασχηματισμού του βυζαντινού πολιτισμού από τους σλαβικούς λαούς (από τον 6^ο έως τον 12^ο αιώνα)*, μτφ. Αγγελική Δεληκάρη, Αθήνα 2008. Β. Παπούλια, «Το έργο του Κυρίλλου και Μεθοδίου ως έκφρασις του Χριστιανικού ανθρωπισμού», στο: Ιωάννης Αναστασίου – Χριστόφορος Κοντάκης (επιμ.), *Πρακτικά Συνεδρίου Εορταστικά Εκδηλώσεις, Προς τιμήν και μνήμην των Αγίων ανταδέλφων Κυρίλλου και Μεθοδίου των Θεσσαλονικέων, φωτιστών των Σλάβων*, Μάιος 1985, Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 49-63.

⁴ Βλ. τη σχετική ανάλυση για το θέμα του καθηγητή Αντ.-Αιμ. Ταχιάου, *Κύριλλος και Μεθόδιος, Οι θεμελιωτές της αρχαίας σλαβικής γραμματείας*, σσ. 197-199. Γερ. Γιαννουλάτος, (Αρχιεπ. Αλβανίας), «Κύριλλος και Μεθόδιος: Δείκται πορείας», *Εκκλησία* 43 (1966), 461-467. Παντ. Τσορμπατζόγλου (αρχιμ.), «Οι Θεσσαλονικείς αδελφοί Κύριλλος και Μεθόδιος και ο Βυζαντινός κόσμος των Βαλκανίων», *Γρηγόριος ο Παλαμάς* 84 (2001), 342-348. I. Καραγιαννόπουλος, «Το ιστορικό πλαίσιο του έργου των Αποστόλων των Σλάβων», στο: Ιωάννου Αναστασίου (επιμ.), *Κυρίλλω και Μεθοδίω Τόμος Εόρτιος επί τη Χιλιοστή και Εκατοστή Ετηρίδι*, Θεολογική Σχολή Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1966, τ. Α', 151.

⁵ Πρβλ. τα σχόλια του έγκριτου Σέρβου σλαβολόγου Đ. Trifunović, «Jedno isihastičko nadahnuće kod Konstantina Filozofa», *Cyrrillomethodianum VIII-IX*, (1984-1985), 227-231. T. Subotin-Golubović, «Reflection of the cult of Saint Konstantine and Methodios in Medieval Serbian culture», *Magna Moravia*, σσ. 25-35.

⁶ Δεν εστιάστηκαν οι μεταφράσεις σε βαθιά δογματικά ζητήματα, λεπτά νοήματα, τα οποία στην παρούσα φάση δεν αποτελούσαν αναγκαίες για την νεοφώτιστη σλαβική κοινότητα. Άλλωστε υπήρχε ο κίνδυνος παρανοήσεων από το εκκλησιαστικό πλήρωμα ακριβώς επειδή δεν διέθετε το πνευματικό εκείνο υπόστρωμα που απαιτούνται για να μπορεί να κατανοήσει το περιεχόμενο αυτών των διδασκαλιών. Βλ. I. Ταρνανίδης, *Σελίδες από την εκκλησιαστική γραμματεία των Σλάβων*, σσ. 167-174. για την ευρύτερη αποδοχή του ιεραποστολικών διδαχών πρβλ. F. Thomson, «The Nature of the Reception of Christian Byzantine Culture in Russia in the Tenth to Thirteenth Centuries and its Implications for Russian Culture», *Slavica Gandensia*, 5 (1978), 107-139 και F. Thomson, «Has the cyrrillomethodian translation of the Bible survived», *Magna Moravia*, σσ. 149-164 και Αντ.-Αιμ., Ταχιάος, *Οι αρχαιότερες βιογραφίες των θεσσαλονικέων εκπολιτιστών των Σλάβων*, Θεσσαλονίκη 2008.

Αυτό το παράδειγμα της κυριλλομεθοδιανής ιεραποστολής, της ανόθευτης αλλά και προσαρμοσμένης στις απαιτήσεις του ποιμνίου μεταλαμπάδευσης του βυζαντινού εκκλησιαστικού και πολιτιστικού πλούτου, ενστερνίστηκε ο θεμελιωτής του μεσαιωνικού σερβικού κόσμου που προσέδωσε οντότητα στο σερβικό κράτος και στη Σερβική Εκκλησία ο Σάββας Νέμανια (Nemanjić, 1175-1236)⁷.

Πρόκειται για τον νεαρό πρίγκιπα, δευτερότοκο υιό του μεγάλου Ζουπάνου της Σερβίας Στέφανου Nemanja (12^{ος} αι), ο οποίος αρνούμενος τον επικείμενο γάμο του κατέφυγε στο Άγιον Όρος και στη Μονή Παντελεήμονος προκειμένου να ακολουθήσει τον μοναχικό βίο⁸. Διέμεινε επί δεκαέξι έτη στο Άγιον Όρος και γνώρισε σε βάθος την μοναστική ζωή⁹.

⁷ Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία πως η προσωπικότητα του Αγίου Σάββα αποτέλεσε αντικείμενο πληθώρας ερευνητών, διαφορετικών επιστημονικών πεδίων και εποχών. Μελετήθηκε σε βάθος το εκκλησιαστικό, διοικητικό, πολιτικό, κοινωνικό και θεολογικό του έργο, στο βαθμό βέβαια που οι πηγές υποστήριξαν ένα τέτοιο εγχείρημα. Βλ. Domentijan, *Život Svetoga Simeona i Svetoga Save*, (μτφ. L. Mirković), Beograd 1938 και Teodosije Hilandarac, *Život Svetoga Save*, (μτφ. L. Mirković), Beograd 1984. Βλ. και At. Jevtić, *Bogoslovlje Svetog Save*, Vrnjačka Banja 1991, passim· πρβλ. την ιστορική μελέτη από τον καθηγητή Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο του Βελιγραδίου Radomir Popović (protojerej-stavrofor), «Sveti Sava – Svetitelj i Prosvetitelj», στο έργο του ίδιου: *Srpska crkva u istoriji, Zbirka studija iz istorije Srpske Pravoslavne Crkve*, Beograd 2007, σσ. 155-164· P. Веселиновић, *Историја Српске Православне Цркве са народном историјом, II (1219-1766)*, Београд 2010, σσ. 19-21· Nich. Velimirovich, *The Life of St. Sava*, New York 1989. Επίσης D. Obolensky, *Six Byzantine Portraits*, Oxford 1988, σσ. 115-172· V. Fine, *The late medieval Balkans, A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*, University of Michigan, 1994· Д. Богдановић, «Кратко житије светог Саве», *Зборник Матице српске за књижевност и језик* 24-1 (1976), 5-32· С. Њирковић, *Свети Сава у српској историји и традицији*, Београд 1998· I. Ταρνανίδης, Ο ελληνικός βίος του Αγίου Σάββα, αρχιεπισκόπου Σερβίας (Χειρόγραφο Βατοπεδίου αρ. 794), στο: *Ιστορία της Σερβικής Εκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 2018, σσ. 117-129· I. Πόποβιτς (αρχιμ.), *Βίος και πολιτεία των Αγίων Σάββα και Συμεών των φωτιστών των Σέρβων*, (μτφρ. Αμφιλόχιος Ράντοβιτς), Αθήνα 1990.

⁸ Βλ. Nik. Velimirović, *Sveti Sava*, σσ. 23-26 και 32-33· Дим. Богдановић, «О монашству светог Саве», *Богословље*, 7 (1963, 1-2), 17 – 25. Στοιχεία για την εικόνα του αγίου Σάββα από τον τότε Αρχιεπίσκοπο Αχρίδος Χωματιανό αντλεί ο αναγνώστης και στο ενδιαφέρον άρθρο του βυζαντινολόγου Влада Станковић, «Стефан Немањић и његов брат Сава у списима Димитрија Хоматина» στο: *Византијски свет на Балкану*, књ. 1, Београд 2012, σσ. 111-118.

⁹ Το γεγονός αυτό άσκησε πολλαπλές επιρροές στη ζωή και τη σκέψη του διότι όχι μόνο βίωσε τους πνευματικούς όρους και τους κανόνες κάτω από τους οποίους διετέλεσε πολίτης της αθωνικής κοινοπολιτείας αλλά υιοθέτησε υψηλές αξίες και ιδανικά που επρόκειτο να μεταλαμπαδεύσει αργότερα στη χώρα του ως προϊόντα ώριμης πνευματικής ζύμωσης. Βλ. R. Popović, *Srpska Crkva u istoriji*, Beograd 2013, σσ. 16-17· P. Грујић, *Православна Српска Црква*, Београд 1921, σσ. 15-17, Đ. Slijerčević, *Istorija Srpske Pravoslavne Crkve, Od pokrštanja Srba do kraja XVIII veka*, том. 1, Beograd 2019, σσ. 56-62. Για την βαθιά επιρροή που άσκησαν στην σκέψη του Αγίου Σάββα, το Άγιον Όρος, η Κωνσταντινούπολη, το Σινά, αλλά και γενικότερα η ανατολική πνευματική παράδοση βλ. At. Jevtić (episkop), «Sveti Sava kao prosvetitelj», *Sveti Sava i Kosovski Zavet*, SKZ, Beograd 1992, 23-26. Για την πνευματική συμβολή του Αγίου Σάββα και Συμεών στην ελληνική παράδοση J. Тарнанидис, «Култ светог Саве и светог Симеона код Грка», στο: Мирко Сајловић και Зоран Ранковић (επιμ.), *Грчка сведочанства Светосавља*, Београд 2015, σσ. 107-157.

Ο άγιος Σάββας επιστρέφοντας αργότερα στην πατρίδα του και μεταφράζοντας τα λειτουργικά κείμενα στα παλαιοσλαβικά¹⁰, υιοθετώντας τα Τυπικά¹¹ του Βυζαντίου στον υπό διαμόρφωση σερβικό εκκλησιαστικό κόσμο λειτούργησε ως καθοδηγητής του *pro rata* καθώς εφάρμοσε την ιεραποστολική μέθοδο που ακολούθησαν μερικούς αιώνες νωρίτερα οι άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος και οι μαθητές τους¹². Στην περίπτωση δε της σύμπληξης και περαιτέρω εξέλιξης της Σερβικής Εκκλησίας στους χρόνους του Αγίου Σάββα το *Τυπικό της Στουντένιτσας*-(*Studenički tipik*) που επιμελήθηκε λειτούργησε και ως συστατικό στοιχείο της πολιτειακής της

¹⁰ Η γλώσσα που μετέφρασαν πρωτότυπα οι Κύριλλος και Μεθόδιος και αργότερα καλλιέργησαν οι συνεχιστές τους ήταν ασφαλώς η «κοινή σλαβική γλώσσα» που ομιλούσαν οι Σλάβοι αποδέκτες του κηρύγματός τους και όχι ο καταχρηστικά χρησιμοποιούμενος όρος «παλαιοβουλγαρική γλώσσα» όπως χαρακτηριστικά ο καθηγητής Α.-Ε., Ταχιάος διασαφηνίζει: Α.-Ε. Ταχιάος, *Κύριλλος και Μεθόδιος*, υποσ. 6, σελ. 197. Επίσης βλ. Пав. Ивић, «О језику у списима Светога Саве», στο: Војислав Јелић (επιμ.), *Сава Немањин – Свети Сава. Историја и предање*, САНУ, Београд 1979, σσ. 167-175.

¹¹ Τα τυπικά δεν συνιστούν μόνον μία συγκροτημένη τάξη της λατρείας αλλά και έκφραση της βαθιάς πίστης και του δόγματος της εκκλησιαστικής εμπειρίας μιας κοινότητας. Κατά συνέπεια, η επιλογή του Σάββα προς την συγκεκριμένη κατεύθυνση δεν κρύβει απλώς έναν συμβολισμό αλλά μία ενσυνείδητη και προσανατολισμένη επιλογή. Στο «Студенички типик-Τυπικό της Studenica» ο άγιος Σάββας έθετε τις βάσεις της νομοκανονικής και εορτολογικής εκκλησιαστικής πράξης της νεοσύστατης εκκλησίας. Βλ. М. Анђелковић, «Студенички типик Светога Саве», στο: *Свети Сава Студенички типик*, Манастир Студеница 2018, σελ. 13. Να σημειώσουμε χαρακτηριστικά ότι στο αγιορειτικό τυπικό λόγω χάριν είχαν περάσει στοιχεία από το ιεροσολυμιτικό τυπικό το λεγόμενο «Σαββαϊτικό» το οποίο τελειοποιήθηκε αργότερα από τον Φιλόθεο Κόκκινο. Βλ. Ν. Σκρέττα, «Εισαγωγή» *Τυπικόν αγίου Σάββα*, Εν Ιεροσολύμοις 2012, σελ. 23. Свети Сава, *Хиландарски типик*, (рукопис) Димитрије Богдановић (επιμ.) Βеоград 2¹⁹⁹⁵ επίσης Ι. Ταρνανίδη, «Παλαιά και νέα δεδομένα στην αναζήτηση της γνήσιας, Κυρίλλο-Μεθοδιανής λατρευτικής παράδοσης» στο: *Πρακτικά Συνεδρίου Εορταστικά Εκδηλώσεις*, σσ. 255-270. Мир. Живојиновић, «Хиландарски и Евергетидски типик : подударности и разлике», *Зборник радова Византолошког института*, књ. 33 (1994), 85-102. Н. Ευαγγέλου, *Σλαβική Ορθοδοξία, Από τον Κύριλλο και τον Μεθόδιο στους ησυχαστές (9^{ος} – 15^{ος} αι.)*, Θεσσαλονίκη 2015, σσ. 241-252. R. Ρορονιέ, *Srpska Crkva*, σελ. 21. Για τις επιρροές που ασκούσε γενικότερα η ανατολική παράδοση στη Σερβική Εκκλησία βλ. L. Mirković, «Ein Typikon des serbischen Erzbischofs Nikodemos: vom Einfluss Konstantinopels auf den Gottesdienst der serbischen Kirche», *Studi Bizantini e Neoellenici* 8 (1953), σσ. 429-433. Για τις λειτουργικές και γλωσσικές επιρροές βλ. ενδεικτικά τις μελέτες των: Α. Σμέμαν, *Η Λειτουργική Αναγέννηση και η Ορθόδοξη Εκκλησία*, Λάρνακα 1989. Π. Σκαλτσή, *Η παράδοση της κοινής και της κατ' ιδίαν προσευχής, Με ειδική αναφορά στο Ωρολόγιο του Θηκρά*, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 191-239. Н. Ευαγγέλου, *Γλωσσικές και εκκλησιαστικές μεταρρυθμίσεις στη Βουλγαρία τον 14^ο αιώνα. Η συμβολή του Πατριάρχη Τρνόβου Ευθυμίου*, 2002, σελ. 138. Σημαντικές πληροφορίες αντλεί ο αναγνώστης και στο τυπικό του Αγίου Νικοδήμου, *Типик архиепископа Никодима*, књ. 2/разрешно Лазар Мирковић, Ђорђе Трифуновић (επιμ.), Βеоград 2007.

¹² Για αυτήν την μεταφύτευση γενικότερα στον κόσμο των Σλάβων βλ. Α.-Ε. Tachiaos, «The Greek Metropolitans of Kievan Rus: An Evaluation of Their Spiritual and Cultural Activity», *Harvard Ukrainian Studies*, XII-XIII (1988-1989), 430-445. Т. Суботин-Голубовић – Ир. Шпадијер, «Византијска химнографија и српска литургијска књижевност - култ светитеља и настајање службе», *Зборник Матице српске за славистику* 53 (1997), σσ. 71-85. Ως προς τις ευρύτερες σχέσεις σλαβικών χειρογράφων και βυζαντινών κειμένων που χαρακτήρισαν την ιεραποστολή των ισαποστόλων και των μαθητών τους βλ. τους αφιερωμένους τόμους του έγκριτου περιοδικού *Cyrrilomethodianum*, V (1981) και VI (1982) στοιχεία αποτύπωσης της λατρευτικής παράδοσης των διαδόχων μαθητών της κυρίλλομεθοδιανής ιεραποστολής σε λειτουργικά κείμενα των Μηναιών βλ. το άρθρο του σλαβολόγου З. Ранковић, «Богослужбено наслеђе ученика Свете Браће у Братковој минеји», στο: *Кириллометодијево предање, језик и мисија Цркве у 21. веку: Зборник радова са међународног научног скупа*, Владимир Вукашиновић (επιμ.), Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Институт за теолошка истраживања Београд 2014, σσ. 255-26. Бож. Ферјанчић - Љуб. Максимовић, «Свети Сава и Србија између Епира и Никеје», στο: Сима Ђирковић (επιμ.), *Свети Сава у српској историји и традицији*, Βеоград 1998, σσ. 13-25.

συγκρότησης¹³. Το ότι προχώρησε και ανέπτυξε στη συνέχεια ιδιόβουλη και πρωτότυπη λογοτεχνική και εκκλησιαστική γραμματεία ο σερβικός πνευματικός κόσμος, στη βάση του προτύπου που ο ίδιος ο άγιος Σάββας είχε καταδείξει, σημαίνει ότι νωρίτερα προσέλαβαν θετικά και καίρια τα διδάγματα που πρόταξαν στη διδασκαλία τους οι άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος.

Στη σλαβική σερβική αυτοσυνειδησία βλέπουμε να υιοθετείται - ή καλύτερα να γονιμοποιείται - η βυζαντινή υψηλή πνευματική ουμανιστική παραγωγή μέσα στην άκαρπη, άγονη ακόμα, πρώιμη μεσαιωνική πνευματική κουλτούρα των Σέρβων¹⁴. Η διαδικασία αυτή στοιχειοθετεί την διαδικασία πρόσληψης αρχικά και αφομοίωσης στη συνέχεια του βυζαντινού προτύπου στη δομή της σερβικής κοινωνίας. Η αναγνώριση αυτή της σπουδαιότητας της ιεραποστολής στη σερβική λατρευτική παράδοση καταδεικνύεται στα μεσαιωνικά χειρόγραφα ήδη στο σωζόμενο σερβικό κώδικα, το περίφημο *Μιροσλαβέβο Јеванђеље* του 1185/90¹⁵. Παρόλη την ρευστότητα στα όρια δικαιοδοσίας και κατά συνέπεια στις ζώνες επιρροής των σερβικών περιοχών της περιόδου αυτής¹⁶, αποθησαυρίζοντας τη σερβο-βυζαντινή χειρόγραφη παράδοση διαπιστώνουμε ότι το εν λόγω Ευαγγέλιο δεν αποτελεί μεμονωμένο σταχυολόγημα της μεσοβυζαντινής περιόδου¹⁷. Το σύνολο των χειρογράφων αυτών - όσων έχουν απομείνει καθώς ένα μέρος έχει καταστραφεί-, δηλώνουν τη ζωντανή παρουσία των Διδασκάλων στην καθημερινότητα του χριστιανικού βίου των Σέρβων. Τόσο οι Φωτιστές όσο και ο άγιος Σάββας κόμισαν την εμπειρία της Ορθόδοξης Ανατολής

¹³ Βλ. С. Ђирковић, «Православна црква у средњовековној српској држави», στο: *Српска православна црква 1219-1969, Споменица о 750-годишњици аутокефалности*, Βеоград 1969, σσ. 35-51· Ј. Калић, «Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године», στο: *Сава Немањин – Свети Сава, Историја и предање*, Βеоград 1979, σσ. 27-52.

¹⁴ Θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας επίσης πως η ειδωλολατρία ήταν βαθιά ριζωμένη στη ζωή των Σλάβων γενικότερα αλλά και των Σέρβων ειδικότερα. Tactica Leonis, PG 107, στ. 969· D. Kašić, *Istorija Srpske crkve sa narodnom istorijom*, I, Βеоград 2010, σελ. 7-9· Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске Православне Цркве*, том. 1, Βеоград 1991, σσ. 23-31· πρβλ. επίσης V. Čajkanović, *Mit i religija u Srba*, Βеоград 1973, σσ. 440-453· Dr. Protić, «Religija Starih Slovena», *Teološki pogledi*, 1-4 (1995), 46-49· Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске Православне Цркве*, том. 1, σσ. 23-31· Д. Терзић, «Паганско и хришћанско у животу српског народа», *Богословље*, 29 (1985, 1-2), 277 – 292· Αθ. Αγγελόπουλος, *Το πολυθεϊστικόν θρήσκευμα των αρχαίων Σλάβων*, Θεσσαλονίκη 1967. Για τον βυζαντινό ουμανισμό βλ. P. Lemerle, *Ο πρώτος βυζαντινός ουμανισμός. Σημειώσεις και παρατηρήσεις για την εκπαίδευση και την παιδεία στο Βυζάντιο από τις αρχές ως τον 10^ο αι.* (μτφ. Νυσταζοπούλου - Πελεκίδου), Αθήνα 1981. Επίσης πρβλ. το αξιόλογο άρθρο του Αντ-Αιμ. Ταχιάου, «Η πνευματική κληρονομιά του Κυρίλλου και Μεθοδίου στους Σλάβους, Μακεδονία – Θεσσαλονίκη», *Αφιέρωμα Τεσσαρακονταετηρίδος Ε.Μ.Σ.*, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 165-188.

¹⁵ Το εν λόγω χειρόγραφο αποτελεί αντιγραφή πρωτοτύπου και αναφέρεται στην μνήμη του Κωνσταντίνου Φιλοσόφου και του Αγίου Μεθοδίου. Βλ. την επισταμένη κριτική έκδοση των Н. Родић - Г. Јовановић, *Μιροσλαβέβο јеванђеље*, Критичко издање, Βеоград 1986· Ж. Андрејић, «Ко је хумски кнез Мирослав и када је настало његово јеванђеље?», στο: *Μυθολοшки Зборник* 18, Рача-Βеоград 2008, σσ. 119-157.

¹⁶ Βλ. εκτενέστερα το άρθρο του βυζαντινολόγου Срђ. Пириватрић, «Ђирилометодијевске традиције и српске области пре постанка аутокефалне Цркве у краљевству Немањина 1219. године», *Свети Ђирило и Методије у словенско писано наслеђе 863-2013*, Βеоград 2014, 103-124.

¹⁷ Γνωστό είναι και το *Вуканово јеванђеље*. Ενδειξεις της εισδοχής της μνήμης στη λειτουργική ζωή των σλάβων εντοπίζει ο ερευνητής στην εργογραφία των διαπρεπών Ρώσων επιστημόνων А. Турилоv, V. Мошин, G. Попов, αλλά και άλλοι. Αναφέρουμε ενδεικτικά: V. Мошин, «Slavenska redakcija Prologa Konstantina Mokisijskog u svjetlosti vizantijsko/slavenskih odnosa XII-XIII vijeka», στο: *Zbornik Historijskog Instituta JAZU* 2 (1959), σσ. 17-68· А. Турилов, «Гипотеза о происхождении майской и августовской памяти Кирилла и Мефодия», στο: *От Кирилла Философа до Константина Костенецкого и Василия Софийнина* (История и культура славян IX–XVII веков), 2011, σσ. 18-28.

στους Σλάβους, εκκλησιαστική και πνευματική, διαμορφώνοντας ουσιαστικά τα θεμέλια της εκκλησιαστικής γραμματείας των τοπικών τους εκκλησιών και εν προκειμένω της πρωτόλειας σερβικής λογοτεχνικής παραγωγής¹⁸. Τούτο, αποτέλεσε συνακόλουθα την απαρχή της εκκλησιαστικής τους ιστορίας η οποία σφράγισε οριστικά τη σχέση της με την Ανατολή και την παράδοσή της. Είναι απολύτως εύστοχη η παρατήρηση της καθηγήτριας του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου Tatjana Subotić ότι δεν θα πρέπει να ιδωθούν τα σωζόμενα χειρόγραφα της λειτουργικής παράδοσης των Ισαποστόλων και των διαδόχων τους αποκλειστικά ως μία διατύπωση της χριστιανικής ζωής των Σλάβων νεοφωτίστων αλλά ως αυτοτελείς απόπειρες της ευρύτερης λογοτεχνικής παραγωγής των Σλάβων που εισέρχονταν στον πολυποίκιλο πνευματικό κόσμο του Βυζαντίου¹⁹. Δικαίως λοιπόν θεωρείται η γραμματειακή παραγωγή του Κυρίλλου και Μεθοδίου ως ο πνευματικός χώρος μέσα στον οποίον γεννήθηκε και αναπτύχθηκε η μεσαιωνική σερβική γραμματεία²⁰. Παράλληλα κρίνουμε απαραίτητο να επισημάνουμε ότι η γραμματειακή παραγωγή των μαθητών και συνεχιστών των Ισαποστόλων ήταν πλήρως εναρμονισμένη με τις αρχές και τους στόχους που έθεσαν εξ αρχής οι ίδιοι, έτσι ώστε σήμερα, αποστασιοποιημένοι από τα γεγονότα που διαμόρφωσαν την εποχή εκείνη, να ομιλούμε για μια ενιαία στο σύνολο του σλαβικού κόσμου, δυτικού και ανατολικού, κυριλλομεθοδιανή παράδοση πιστή στις αρχές του Ευαγγελίου²¹. Είναι αυτή η οικουμενική παράδοση που οι άγιοι διδάσκαλοι και οι συνεχιστές τους παρέδωσαν στους σλάβους και διατηρήθηκε άσβεστη μέχρι τις μέρες μας²².

Στο βαθμό λοιπόν που η Σερβική Εκκλησία οικειοποιείται τους Θεσσαλονικείς αδερφούς και τους θεωρεί δικά της πνευματικά αναστήματα, οικειοποιείται την πολιτιστική και πνευματική κληρονομιά του Βυζαντίου το οποίο μάλιστα ονοματίζει

¹⁸ Βλ. Μ. Ανђеловић, «Студенички типик Светог Саве», σσ. 13-25· J. Tarnanidic, «Култ светог Саве и светог Симеона код Грка», σσ. 107-157· I. Αναστασίου, «Οι άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος εκφραστής του πνεύματος της Βυζαντινής ορθοδοξίας», *Πρακτικά Συνεδρίου Εορταστικά Εκδηλώσεις*, σσ. 35-48· Ath. Athanasiadis, «Saint Sava Nemanjić as a Messenger and Founder of the Eastern Church Tradition in the Serbian Church», *Fragmenta Hellenoslavica* 4 (2017), 9-26. Ως προς τις επιρροές του Αγίου Σάββα από το περιβάλλον της Θεσσαλονίκης και ειδικότερα από τον μητροπολίτη Κωνσταντίνο Μεσοποταμίτη βλ. Мир. Живојиновић, «О боравцима Светог Саве у Солуну», *Историјски часопис*, 24 (1977), 63-71. Прβл. επίσης J. Tarnanidic, «Колико је свети Сава као личност могао да утиче на остварење аутокефалије Српске цркве», στο: *Сава Немањић – Свети Сава. Историја и предање*, 1976, σσ. 55-63.

¹⁹ Γράφει χαρακτηριστικά η καθηγήτρια του Πανεπιστημίου του Βελιγραδίου: «Όλα αυτά (Βίοι, Κοντάκια, Μηναία, Χειρόγραφα, Πανηγυρικοί Λόγοι κ.α.) θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως αυτοτελείς ανθολογίες των αρχαιότερων έργων με τα οποία ξεκινάει η αυτόνομη λογοτεχνική παραγωγή στους Σλάβους». Τ. Σουμπότιν, «Οι Θεσσαλονικείς αδερφοί και οι Σέρβου», στο: *Πρακτικά Συνεδρίου, Αμύνταιο*, σελ. 32.

²⁰ Βλ., Ђ. Трифуновић, *Ка почецима српске писмености*, Издање у част двадесет векова од Христовог рођења, Београд 2001· Ђорђе С. Радојичић (επιμ.), *Хиландарски рукописи: о постанку словенске писмености*, Нови Сад 1963· прβл. την εξαιρετική μελέτη του Ватр. Јагића, *Константин (Кирил) и Методије: оснивачи словенске цркве и књижевности*, Београд 1921 όπως επίσης και τη μελέτη του διαπρεπούς μεσαιωνιστή Димитрије Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд 1991· Нат. Пејчић, «Темељи српске писмености, духовности и културе», *Дневник*, Нови Сад, 12, αρ. 2523, (1953), σελ. 10.

²¹ Βλ. Τ. Σουμπότιν-Γκολούμποβιτς, «Οι Θεσσαλονικείς αδερφοί και οι Σέρβου», *Πρακτικά Συνεδρίου, Αμύνταιο*, σσ. 31-32· М. Р. Rozman, «Duh svete braće Ćirila i Metodija kao veza jedinstva u 21. veku», στο: *Кирилометодијевско предање*, σσ. 150-155.

²² Прβл. τον σχολιασμό του καθηγητή Η. Ευαγγέλου, *Ιστορία της Μεσαιωνικής Γραμματείας*, σελ. 149· επίσης Αντ.-Αιμ. Ταχιάος, *Κύριλλος και Μεθόδιος*, σσ. 191-226·

ως *Σερβικό Βυζάντιο – Srpska Vizantija*²³. Παράλληλα, ως συνέχεια της παράδοσης των εκπολιτιστών Κυρίλλου και Μεθοδίου υιοθετήθηκε στο серβικό κόσμο, ιδιαίτερα στους χρόνους του τσάρου Στεφάνου Δουσάν, το νομικό καθεστώς²⁴ που ρύθμιζε τις δομές, τους θεσμούς και τη λειτουργία του κράτους του Βυζαντίου²⁵. Έτσι έχουμε στη серβική διοίκηση του 14^{ου} αιώνα, αλλά και αργότερα, δημιουργία νέων θεσμών, αυτοκρατορικών τίτλων, δομών, ακόμα και εικαστικών εκφάνσεων της βυζαντινής τέχνης, που αποτελούν δάνεια της βυζαντινής αυλής²⁶. Αυτός ο δεσμός -πολιτειακός και θρησκευτικός- στερέωσε άρρηκτα την βυζαντινή παράδοση στον серβικό μεσαιωνικό πολιτικό βίο.

Ο 14^{ος} αιώνας αποτελεί για τον серβικό πνευματικό κόσμο τη βάση του πνευματικού του αυτοπροσδιορισμού. Είναι ο αιώνας κατά τον οποίο το Βυζάντιο των Παλαιολόγων γνωρίζει μεγάλη πνευματική άνθηση. Παράλληλα, αντίστοιχη πνευματική πρόοδος και επιρροή από το Βυζάντιο συναντούμε και στις σλαβικές αυλές του τσάρου Ιωάννη Αλεξάνδρου (1331-1371) στη Βουλγαρία και στην αυλή του Στεφάνου Δουσάν (Dušan Stefan, 1331-1355) στη Σερβία²⁷. Ακολούθησε μία περίοδος κατά την οποία το κίνημα

²³ Πρβλ. την κλασική μονογραφία Бојан Јовановић (επιμ.), *Српска Византија*, Βеоград 1993· Др. Бошковић (επιμ.), *Византија у (српској) књижевности и култури од средњег до двадесет и првог века*, Зборник са међународног научног округлог стола, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац 2013· Т. Живковић, *Јужни Словени под византијском влашћу 500-1025*, Βеоград 2007, σσ. 291-301 όπου τα συμπεράσματα της αξιολογικής μελέτης· πρβλ. επίσης τις κλασικές μονογραφίες του Георг. Острогорски, *Византија и Словени*, Βеоград 1970 και του Бож. Ферјанчић, *Византија и јужни Словени*, Βеоград 2009· Рад. Радић, *Из Цариграда у српске земље: студије из византијске и српске историје*, Βеоград 2003.

²⁴ Д. Богдановић, *Законик цара Стефана Душана, Струшки и Атонски рукопис*, Βеоград 1975· Σπ. Τρωϊάνος, - S. Šarkić, «Ο κώδικας του Στεφάνου Δουσάν και το Βυζαντινό Δίκαιο», *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ' αιώνα*, Αθήνα 1996, σσ. 230-247· Т. Суботин-Голубовић, «Номоканон», στο: *Лексикон српског средњег века*, Βеоград 1999, σσ. 446-449. Σημαντικές πληροφορίες θα αντλήσει ο αναγνώστης επίσης από τη διδακτορική διατριβή του έγκριτου νομικού καθηγητή στο ΑΠΘ Χαρ. Παπαστάθη, *То νομοθετικόν έργον της κυριλλομεθοδιανής ιεραποστολής εν Μεγάλη Μοραβία*, Θεσσαλονίκη 1978. Επίσης πρβλ. Н. Радојчић, *Душанов законик и византијско право*, Βеоград 1951· Nev. Minic, *Ο Κώδικας του Σέρβου αυτοκράτορα Στέφανου Δούσαν και οι σχέσεις των διατάξεων του με το Βυζαντινό και το μεσαιωνικό серβικό δίκαιο*, ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή, Νομική Σχολή ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2013.

²⁵ G. Soulis, *The Serbs and Byzantium during the Reign of Tsar Stephen Dušan (1331-1355) and his Successors*, Washington D.C. 1984· Лjub. Максимовић, «Организација византијске власти у новоосвојеним областима после 1018. године», *Зборник радова Византолошког института* 36 (1997) 31-44· М. Сајловић, «Н проσαρμογή της Σερβικής και της Ελληνικής παράδοσης επί του Σέρβου Τσάρου Δουσάν», *Σπαράγματα Βυζαντινοσλαβικής Κληρονομιάς*, Θεσσαλονίκη 2011, σσ. 307-337· πρβλ. και την κλασική μονογραφία των έγκριτων βυζαντινολόγων В. Ферјанчић- S. Џирковић, *Stefan Dušan, Kralj i Car 1331-1355*, Βеоград 2005.

²⁶ Για τις ζυμώσεις και τις πολιτικοθρησκευτικές αλληλεπιδράσεις αλλά και τα αμφίπλευρα δάνεια στις βυζαντινοсерβικές σχέσεις βλ. τα *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου, Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ' αιώνα*, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών, Αθήνα 1996· Лjub. Максимовић, *Огледи о политичкој моћи у Византији: чиниоци и ослонци*, Βеоград 2013· Над. Павловић, *О неким утицајима византијске културе на српске деспотовине у XV веку*, Нови Сад 1970· Т. Παπαμαστοράκης, «Εικαστικές εκφάνσεις της πολιτικής ιδεολογίας του Στεφάνου Dušan σε μνημεία της εποχής του και τα βυζαντινά πρότυπά τους», στο: *Βυζάντιο και Σερβία κατά τον ΙΔ' αιώνα*, σσ. 140-157. Χρήσιμα στοιχεία ο αναγνώστης αντλεί και από το άρθρο του σλαβολόγου Γ. Σούλη, «Ο Τσάρος Στέφανος Δουσάν και το Άγιον Ορος», *ΕΕΒΣ* 22 (1953), 82-96.

²⁷ Н. Селаковић, *Душанов законик и правни транспланти*, Βеоград 2007, σσ. 80-92· Лjub. Максимовић, *Византијски свети и Срби*, Историјски институт, Βеоград 2009· М. Динић, *Из Српске историје Средњег века*, Сима Ћирковић και Властимир Ђокић (επιμ.), Βеоград 2003, σσ. 175-213· Lj. Maksimović, «L'Empire de Stefan Dušan: genèse et caractère», *Travaux et mémoires (Mélanges Gilbert Dagron)*, 14 (2002) 415-428· Лjub. Максимовић, «Српска власт и Света Гора према

του Ησυχασμού ως μια βαθιά εσωτερική πνευματική εμπειρία του χριστιανισμού, ως ένας ανατολικός μυστικισμός, μεταδίδεται στη Σερβία²⁸ και μολιάζει την πνευματικότητα που ήδη είχε διαμορφώσει η παράδοση του Αγίου Σάββα, το *Svetosavlje*: τον αγιοσαββισμό. Το *Svetosavlje* συνιστά το πνευματικό απόσταγμα της παρουσίας του σέρβου ιεράρχη: θεολογικό, ιστορικό, εκκλησιαστικό, αγιοπνευματικό, ευαγγελικό, σλαβικό και σερβικό, βυζαντινό και ανατολικό και πάντα ορθόδοξο²⁹. Είναι η χριστιανική κουλτούρα ως στάση ζωής, ως εικόνα του Ζώντος Χριστού, είναι το σύμβολο της ενότητας της Σερβικής Εκκλησίας.

Ο αγιοσαββισμός αναμφίβολα ενέχει σπέρματα της σοφίας της κυριλλομεθοδιανής ιεραποστολής τα οποία παρέλαβε ο άγιος Σάββας, τα εμπλούτισε και τα αναπαρήγαγε δημιουργικά στη βάση της ορθόδοξης εμπειρίας. Δεν είναι τυχαίο που ο εφησυχάζων επίσκοπος Ζαχουμίου και Ερζεγοβίνης Αθανάσιος Јевтић συγκρίνοντας τις δύο ιεραποστολές ταυτοποιεί τις έννοιες του «αγιοσαββισμού» και της «κυριλλομεθοδιανής σύλληψης-ιδέας»³⁰. Καταδεικνύεται ότι οι φωτιστές άγιοι οριοθέτησαν το πνευματικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο έθεσε τις βάσεις της τοπικής του εκκλησίας ο άγιος Σάββας. Η δε ιστορική εξέλιξη της Εκκλησίας αυτής καθιστά τον πρώτο Αρχιεπίσκοπο της Σερβικής Εκκλησίας ως απευδή μάρτυρα και συνεχιστή της κυριλλομεθοδιανής αποστολής και των διαδόχων της³¹. Δεν είναι τυχαίο πως ήδη

ватопедским хрисовуљама Стефана Душана» (Serbian Rule and Mount Athos according to the Vatopedi Chrysobulls of Stefan Dušan), *Трећа казивања о Светој Гори*, Београд 2000, 74–83. И. Радић, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*. А δημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Βελιγραδίου 2013. Ј. Максимовић, «Византијски узори српске државности и Свети Сава», *Летопис Матице српске*, 6 (2013) 491, 807-814. Drag. Nikolić, «Sekundarni učinak hristijanizacije Južnih Slovena: rimsko-vizantijsko pravo na Balkanu», *Dva milenijuma hrišćanstva na Balkanu – doprinos saradnji naroda i kultura*, Niš 2001, σσ. 58-62.

²⁸ Χαρακτηριστική είναι η μετάφραση από τον Σέρβο λόγιο μοναχό Ησαΐα συγγραμμάτων του Διονυσίου του Αρεοπαγίτου αλλά και άλλων πατέρων της εκκλησίας. Βλ. Dj. Trifunović, *Pisac i prevodilac Inok Isaija*, Крушевац 1980. Πρβλ. Η. Ευαγγέλου, *Ο Ησυχασμός στον κόσμο των Νοτίων Σλάβων τον ΙΔ' αιώνα. Επιδράσεις στον πνευματικό, εκκλησιαστικό και πολιτικό τους βίο*, Θεσσαλονίκη 2010, ιδιαίτερα σελ. 75-138 του ίδιου: *Γλωσσικές και εκκλησιαστικές μεταρρυθμίσεις στη Βουλγαρία τον 14ο αιώνα. Η συμβολή του Πατριάρχη Τυρνόβου Ευθυμίου*, 2002. Α.-Ε. Ταχιάος, *Κύριλλος και Μεθόδιος*, σσ. 208-211 του ίδιου: *Επιδράσεις του Ησυχασμού εις την εκκλησιαστικήν πολιτική εν Ρωσία, 1328-1406*, Θεσσαλονίκη 1962 του ίδιου: «Le mouvement hésychaste pendant les dernières decennies du XIVe siècle», *Κληρονομιά*, 6 (1974) 113-130. Дим. Богдановић, *Светогорска књижевност код Срба у XIV веку*, Београд 1978.

²⁹ Ως χαρακτηριστικότερη μονογραφία θεωρούμε τη μελέτη του εφησυχάζοντος σήμερα επισκόπου Βοσνίας και Ερζεγοβίνης Αθανασίου Јевтић, *Bogoslovlje Svetog Save*, Vrnjačka Banja 1991, σσ. 7-109. Είναι στο σημείο αυτό αξιομνημόνευτη η αντιπαραβολή που επιχειρεί ο καθηγητής Radomir Popović ανάμεσα στην Ορθοδοξία και στην πνευματική ταυτότητα του σερβικού γένους στο άρθρο του R. Popović, «Pravoslavlje i srpski duhovni identitet», στο: *Sveti manastir Hilandar srpska carska lavra*, Београд 2005, σσ. 17-21' επίσης βλ. Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске Православне Цркве*, т. 1, σσ. 120-130. Дим. Богдановић, «Крмчија светог Саве», στο: *Сава Немањић – Свети Сава. Историја и предање*, САНУ Београд 1979, σσ. 91-99. Ј. Поповић, *Светосавље као филозофија живота*, (фотог. издање 1953) Хелије 1993. Владимир Димитријевић (επιμ.), *Светосавље данас: изазови и одговори*, Вршац 2009. Athanasiadis, «Saint Sava Nemanjić as a Messenger and Founder», σσ. 24-26. Για την επίδραση στην τέχνη και στην μουσική βλ. Др. Ашковић, «Светосавље између идентитетског и поетског», *Црквене Студије* 16/1 (2019), Ниш 2019, σσ. 93-106. Иларион (монах), «Светосавље – наука духовног ослобођења», *Монс Ауреус: часопис за књижевност, уметност и друштвена питања*, ет. 3, ар. 7 (2005), 107-108. Тр. Ђукановић, «Светосавље и савременост», *Православна Мисао*, 3, 2 (1960), σσ. 1-14.

³⁰ At. Јевтић (episkop), «Sveti Sava u tokovima ćirilometodijevskog predanja. Pojam i tajna predanja», *Sveti Sava i Kosovski Zavet*, SKZ, Београд 1992, σσ. 7-10.

³¹ At. Јевтић (episkop), «Sveti Sava u tokovima ćirilometodijevskog predanja», σσ. 11-19.

από τους χρόνους των βιογράφων του και εξής του αποδόθηκε ο χαρακτηρισμός του «Φωτιστή-Prosvetitelj»³² του σερβικού λαού· είναι ο ίδιος χαρακτηρισμός που αποδόθηκε και στους αγίους ισαποστόλους Κύριλλο και Μεθόδιο. Άλλωστε το γεγονός πως κατά την ημέρα του εορτασμού του αγίου Σάββα στη Σερβία συνεορτάζονται μνημονευόμενοι και οι άγιοι Θεσσαλονικείς φωτιστές των Σλάβων Κύριλλος και Μεθόδιος³³ καθώς αναφέρονται ως οι πρόδρομοι του έργου του μεγάλου εκκλησιαστικού άνδρα της Σερβικής Εκκλησίας³⁴. Κατά την περίοδο του μεσοπολέμου η τιμή στους αγίους αποκτά ευρύτερες διαστάσεις αγγίζοντας ενίοτε τα όρια της εθνικής αποκλειστικότητας η οποία αποτέλεσε κρατική επιλογή. Η βασική αιτία βρίσκεται στο γεγονός ότι οι νεοαποκτηθείσες επαρχίες της Νότιας Σερβίας οι οποίες

³² Από τον πρίγκιπα Miloš Obrenović το 1823 αναγνωρίστηκε ως εθνική εορτή η μέρα μνήμης του Αγίου Σάββα. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1841, με συγκεκριμένο διάταγμα καθιερώθηκε η 27^η Ιανουαρίου ως αργία και εορτή όλων των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και των Γραμμάτων. Βλ. Nik. Velimirović (Vladika), *Život Svetog Save, Vrhjačka Banja* 2000, σελ. 179, σημ. 3· At. Jevtić (episkop), «Sveti Sava kao prosvetitelj», σσ. 20-36.

³³ Ο εορτασμός των Αγίων Ισαποστόλων στις σλαβικές εκκλησίες ορίστηκε την ημέρα της κοιμήσεώς τους 14 Φεβρουαρίου και 6 Απριλίου αντίστοιχα και ακολούθησαν οι δέουσες εορταστικές ακολουθίες. Βλ. L. Mirković, *Heortologija ili istorijski razvitak i bogoslužjenje praznika Pravoslavne Istočne Crkve*, Beograd 1961, σσ. 141-142· Љ. Дурковић-Јакшић, *Култ словенских апостола Кирила и Методија код Срба*, Београд 1986, σσ. 11-32· Хрис. Меловски, *Дали треба да се менува 6 април денот на смртта на Методиј?*, Скопје 1988. Αντίθετα με τις σλαβικές εν γένει Εκκλησίες στον ελλαδικό χώρο καθυστέρησε η καθιέρωση της εορτής για ποικίλους λόγους που στα όρια του παρόντος άρθρου δεν δύνανται να αναπτυχθούν. Γεγονός πάντως αποτελεί ο κοινός εορτασμός των Αγίων για πρώτη φορά μόλις το 1959 στην Θεσσαλονίκη. Η πανηγυρική αυτή εορτή με τον πάνδημο χαρακτήρα που της προσέδωσε ο τότε Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Παντελεήμονα Παπαγεωργίου (1902-1979) προκάλεσε την εγγραφή της μνήμης των δύο φωτιστών των Σλάβων στο εορτολόγιο της Εκκλησίας μας και από το έτος 1968 εορτάζεται με την έγκριση της Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος στις 11 Μαΐου. Βλ. Ι. Φουντούλης, «Οι Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος στο εορτολόγιο και στην υμνογραφία της Ελλαδικής Εκκλησίας», *Πρακτικά Συνεδρίου, Εορταστικά Εκδηλώσεις*, σσ. 209-214.

³⁴ Στο ερώτημα Βούλγαρων χριστιανών της Κωνσταντινουπόλεως στις αρχές του 20^{ου} αι. (*Цариградски Гласник* 6.VI.1902) «γιατί οι Σέρβοι ενώ έχουν τον “εθνικό” τους άγιο Σάββα συνεορτάζουν και τους Άγιους Κύριλλο και Μεθόδιο με ιδιαίτερη τιμή;». Η απάντηση που δόθηκε από την πλευρά των Σέρβων υπήρξε σαφής: ότι οι ισαπόστολοι αποτέλεσαν τους κορυφαίους ιεραποστόλους που κήρυξαν στην σλαβική γλώσσα και υπερασπίστηκαν το σλαβικό γένος, ως εκ τούτου τους αρμόζει εξαιρετική θέση στο χριστιανικό εορτολόγιο. Љ. Дурковић-Јакшић, *Култ словенских апостола*, σελ. 84· J. Тарнанидис, *Култ светог Саве и светог Симеона код Грка*, σσ. 111-112. Ο παραπάνω προβληματισμός εκ μέρους των Βουλγάρων ενδεχομένως να σχετίζεται και με το γεγονός ότι ήδη στην βουλγαρική λειτουργική παράδοση από πολύ νωρίς αποδιδόταν τιμή στους αγίους αδελφούς όπως μας πληροφορεί το μηνολόγιο του Codex Assemanius. Б. Флоря, «Чешмеджинева, Начало почитания Кирила и формирование общего почитания Кирила и Методија», *Православная Энциклопедия*, т. 34, 193-195. Όπως μας πληροφορούν οι Βούλγαροι ιστορικοί Savas Kokudev και Svetoslav Ribolon η λειτουργική μνήμη των Θεσσαλονικέων αδελφών ήδη ήταν γνωστή στη Βουλγαρία από τα τέλη του 10^{ου} αι. ή στις αρχές του 11^{ου} αι. τεκμηριώνοντας τις θέσεις τους σε παλαιοβουλγαρικά χειρόγραφα (Μηνολόγιο του Dragan κ.α.) προγενέστερα του 13^{ου} αιώνα. Βλ. S. Kokudev – Sv. Ribolon, «Η εκκλησιολογία της εορτής των αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου στη Σλαβική Ορθοδοξία», *Fragmenta Hellenoslavica* 3 (2016), 69-77. Το ζήτημα βέβαια της εθνικής αποκλειστικότητας και συνακόλουθα της εθνικής καταγωγής των αγίων αν και ετέθη στο παρελθόν συχνά με σκοπό την εξυπηρέτηση πολιτικών επιδιώξεων εν τούτοις σήμερα -με ελάχιστες εξαιρέσεις- στο σύνολο της σλαβικής επιστημονικής κοινότητας έχει επιλυθεί. Βλ. το εμπεριστατωμένο άρθρο του αείμνηστου καθηγητή Αντ.-Αιμ. Ταχιάου, «Η εθνικότητα Κυρίλλου και Μεθοδίου κατά τις Σλαβικές ιστορικές πηγές και μαρτυρίες», *Κυρίλλο και Μεθόδιο Τόμος Εόρτιος επί τη Χίλιοστή και Εκατοστή Ετηρίδι*, σσ. 124-130· Δημ. Γόνης, «Η καταγωγή του Αγίου Κυρίλλου και η απάντηση του γι' αυτή στο δείπνο του Χαζάρου Χαγάνου», *Πρακτικά Συνεδρίου, Εορταστικά Εκδηλώσεις*, σσ. 217-251. Για την καθυστερημένη καθιέρωση του εορτασμού των Αγίων Ισαποστόλων στη γενέτειρά τους Θεσσαλονίκη πρβλ. το εμπεριστατωμένο άρθρο του καθηγητή Δ. Βαλαή, «Η καθιέρωση της τιμής των ιεραποστόλων Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου στην γενέτειρά τους Θεσσαλονίκη», *Σύνθεσις*, том. 2, тχ. 2 (2013) 68-92.

επηρεάζονταν έντονα από τη βουλγαρική προπαγάνδα παρουσίαζε έντονα στοιχεία εκβουλγαροποίησης των αγίων αυταδέλφων ως εθνικών αγίων πασών των Βουλγάρων. Τούτο είχε ως αποτέλεσμα στο δημόσιο λόγο, αλλά πολύ περισσότερο στα εκπαιδευτικά εγχειρίδια της Σερβίας, να αποκτήσει η εορτή εθνικό και δη «γιουγκοσλαβικό» περιεχόμενο³⁵. Το προβαλλόμενο επιχείρημα εκ μέρους των κρατικών φορέων της Σερβίας συνίστατο στη θέση ότι οι άγιοι μεγαλούργησαν στον βαθμό που οι Νοτιοσλάβοι -ως ενιαίο εθνοφυλετικό σώμα- προσέλαβαν τα διδάγματα της θείας αλήθειας από τους Φωτιστές Αποστόλους³⁶. Εν τούτοις, τα γεγονότα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και στη συνέχεια η δημιουργία της *Σοσιαλιστικής Ομόσπονδης Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας* (1944) ανέκοψαν αυτήν την παράδοση και ο εορτασμός ατόνησε, έχασε την αίγλη εκ μέρους του κρατικού φορέα, περιορίστηκε στα αυστηρά εκκλησιαστικά του όρια για να επανέλθει, μισό περίπου αιώνα αργότερα, την περίοδο της μετατιτοϊκής Γιουγκοσλαβίας με την επίσημη συμμετοχή στους εορτασμούς της Σερβικής Ακαδημίας Τεχνών και Επιστημών αλλά και άλλων φορέων³⁷.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα μίμησης των διδασκαλιών που εισήγαγαν οι Φωτιστές των Σλάβων είναι η υιοθέτηση εκ μέρους του αρχιεπισκόπου Σερβίας Σάββα μιας αγιολογικής λειτουργικής παράδοσης, αποστολικής και βυζαντινής, που αφορά την τιμή σε πρόσωπα αγίων που συνέδεαν την παρουσία τους με το Βυζάντιο και ειδικότερα με την γενέτειρα των φωτιστών Κυρίλλου και Μεθοδίου τη Θεσσαλονίκη και η οποία περιλαμβάνει και τον ιδιαίτερο σεβασμό των λειψάνων τους³⁸. Δημιουργείται έτσι μια τριγωνική πνευματική σχέση τιμής ανάμεσα στους Θεσσαλονικείς ισαποστόλους, τον άγιο Δημήτριο και τους Σέρβους νεοφώτιστους³⁹.

³⁵ *Весник* (Београд), 18.5.1919· *Штампа* (Београд) 11.5.1914· *Извештај Српске класичне Гимназије* (Београд), 1913-1914, σσ. 3-7.

³⁶ Βλ. Љ. Дурковић-Јакшић, *Култ словенских*, σσ. 85-86.

³⁷ Βλ. Т. Сούμποτιν-Гκολούμποβιτς, «Οι Θεσσαλονικείς αδερφοί», σελ. 37· επίσης πρβλ. την βουλγαρική θεώρηση του θέματος της επιστήμονος Γαтя Симеонова, *Проблеми на Кирило-Методиевата празничност*, Софија 2007.

³⁸ Η απαρχή της παράδοσης αυτής διαμορφώνεται στους μεσαιωνικούς χρόνους της Δυναστείας των Νεμανιδών. Βλ. Вл. Алексић, «Белешке о култу св. Димитрија Солунског у држави Немањића», *Црквене Студије*, ετ. 5, 5 (2008), 305-318· Lid. Gavrijušina, «Свети Димитрије Солунски и свети Сава», στο: *Ниси и Византија “Дани Св. цара Константина и царице Јелене”*, (12) 2014, σσ. 651-660· *Моја слава: Свети великомученик Димитрије Солунски Мироточиви: житије, чин славе, славарица*, (Εισαγωγή Иринеј Буловић, епископ), Нови Сад 1999· Matejko L'ubor, «The cult of st. Demetrius of Thessalonica in the Church Slavonic literary tradition», *Magna Moravia*, σσ. 217-223. Για την παρουσία του Αγίου Δημητρίου στην τέχνη και στην αιογραφία στη Σερβία βλ. Зор. Јовановић, «Димитрије Солунски у иконографији», *Енциклопедија православа*, књ. 1, Београд 2002, σελ. 546. Για την παρουσία του αγίου Δημητρίου στην σλαβική υμνολογική παράδοση βλ. К. Ниχωρίтн, «Ο άγιος Δημήτριος στην πρώιμη σλαβική υμνολογική παράδοση και ο άγιος Μεθόδιος», *Fragmenta Hellenoslavica* 4 (2017), 65-94. Την ευεργετική και θαυματουργική παρουσία του Αγίου Δημητρίου του εκ Θεσσαλονίκης μαρτυρούν από τους μεσαιωνικούς ακόμα χρόνους οι αφιερωμένοι ναοί στο όνομά του με χαρακτηριστικότερους αυτούς στο Πατριαρχείο Ιππεκίου αλλά και στο παρεκκλήσιο στην μονή Visoki Dečani. Για την ευρύτερη επίδραση του Αγίου Δημητρίου στον βαλκανικό χώρο και μάλιστα στη Βουλγαρία βλ. Н. Ευαγγέλου, «Ο άγιος Δημήτριος της Θεσσαλονίκης και ο άγιος Δημήτριος του Μεγάλου Τυρνόβου» στο: *Σλαβική Орthοδοξία*, σσ. 129-136.

³⁹ Ο αείμνηστος καθηγητής Ιωάννης Καλογήρου συνδέει τη θρησκευτική αγωγή των ισαποστόλων που έλαβαν από τα νεανικά τους βιώματα στον ναό του πολυύχου της πόλης της Θεσσαλονίκης με το επακόλουθο ιεραποστολικό τους έργο. Το φρόνημα του ηρωισμού, το ιδανικό της καθαρότητας και αγνότητας του Αγίου, όπως και η στερεωμένη του πίστη, αποτέλεσαν θεμέλιους λίθους στην μορφοποίηση της ιερής αποστολής. Άλλωστε και οι ίδιοι μνημονεύουν σε σχετική υμνολογική στροφή την απουσία και νοσταλγία του περικαλλούς ναού του Αγίου Δημητρίου κατά την ενάσκηση του

Τη βαθιά ευλάβεια που αποδίδεται από τους Φωτιστές στην τιμή του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης στο σλαβικό κόσμο διαπιστώνουμε και από το γεγονός επίσης της σύνθεσης του αρχαιότερου πρωτότυπου *Κανόνα* στην παλαιοσλαβική γλώσσα προς τιμή του Αγίου Δημητρίου από τον ίδιο τον Μεθόδιο⁴⁰. Φαίνεται λοιπόν ότι δεδομένης της κοινής καταγωγής του Αγίου Δημητρίου και των Θεσσαλονικέων ισαποστόλων καλλιεργήθηκε στην συλλογική εκκλησιαστική μνήμη του σερβικού ποιμνίου μια αγιολογική παράδοση ενός θρησκευτικού ειδώλου το οποίο είναι ορατό μέχρι σήμερα⁴¹.

Αργότερα κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας ο σερβικός λαός ακολουθώντας την πρακτική και των άλλων υπόδουλων βαλκανικών λαών στήριξε την προσπάθεια για διατήρηση και διάσωση της ιδιοπροσωπείας του στην εκκλησιαστική του παράδοση⁴². Έτσι οι βίοι των αγίων φωτιστών Κυρίλλου και Μεθοδίου ενέπνευσαν τον ζωγράφο που αγιογράφησε στον πρόναο του Πατριαρχείου του Ιππεκίου τον Άγιο Κύριλλο⁴³. Επίσης οι Θεσσαλονικείς αδελφοί και σε μία πλειάδα μοναστηριών ιστορούνται σε περίοπτες θέσεις στους τοίχους των ναών ή στις φορητές εικόνες της περιόδου αυτής⁴⁴.

Στοιχείο σαφούς αποτύπωσης της σλαβικής φιλολογικής ταυτότητας που έθεσαν οι Θεσσαλονικείς άγιοι είναι ασφαλώς η κυριλλική γραφή (*ćirilica*) που αποτελεί ακόμα

ιεραποστολικού τους έργου. Βλ. Ιωαν. Καλογήρου, «Ο από την πνευματική ζωή της Θεσσαλονίκης προσδιοριζόμενος οικουμενικός χαρακτήρ της ιεραποστολής των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου», *Πρακτικά Συνεδρίου Εορταστικά Εκδηλώσεις*, σσ. 97-100. Ομοίως και ο καθηγητής Κωνσταντίνος Νιχωρίτης αναφέρει και σχολιάζει το σύνολο των υμνολογικών κειμένων του Αγίου Μεθοδίου που αναφέρονται στον Άγιο Δημήτριο. Βλ. Κ. Νιχωρίτης, «Υμνολογικά κείμενα του αγίου Μεθοδίου που εκφράζουν τη νοσταλγία για τους εορτασμούς του αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης», στο: *Θέματα Ιστορίας και Πολιτισμού των Σλαβικών Λαών*, Θεσσαλονίκη 2015, σσ. 393-411.

⁴⁰ Πρβλ. τα σχόλια του καθηγητή Η. Ευαγγέλου, *Ιστορία της Μεσαιωνικής Γραμματείας*, σελ. 148· Τ. Σουμπότιν Γκολούμποβιτς, «Οι Θεσσαλονικείς αδερφοί», σελ. 32.

⁴¹ Βλ. Ι. Ταρνανίδης, *Σελίδες από την εκκλησιαστική γραμματεία των Σλάβων*, σσ. 503-527· Β. Ђурић - С. Ђирковић - В. Κοραћ, *Пећка Патријаршија*, Βεοград 1990, σσ. 75-82, όπου μνημονεύεται η ανέγερση περικαλλούς ναού του Αγίου Δημητρίου από τον αρχιεπίσκοπο Νικόδημο (1316-1324) στην βόρεια πλευρά του ήδη υπάρχοντος ναού των Αγίων Αποστόλων. Επίσης βλ. Триф. Павловић, «Свети Димитрије (Митровдан) у српском народу», *Κρονονι, Sremski Karlovci*, ετ. 7, αρ. 29/30 (1993), 95-96. Υπάρχουν σήμερα πόλεις στην σερβική επικράτεια οι οποίες φέρουν το όνομα του Αγίου Δημητρίου: Sremska Mitrovica (περιοχή του Srem), Kosovska Mitrovica (περιοχή του Κοσόβου), κ.α.

⁴² Βλ. Рад. Поповић, «Српска црква и Други устанак 1815. године», στο: *Глас цркве* ετ. 19/7, αρ. 2 (1991), 41-46· V. Křeštić, «O nekim odjecima grčkiih ustanka u srpskoj književnosti», *Ι Ελληνο-σερβικό Συμπόσιο, Συνεργασία Ελλήνων και Σέρβων κατά τους απελευθερωτικούς αγώνες 1804-1830*, Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 43-50· Α. Αγγελόπουλος, «Η συμβολή του Οικουμενικού Πατριαρχείου εις τας πνευματικές σχέσεις Ελλήνων και Σέρβων κατά το πρώτον ήμισυ του 19^{ου} αιώνας», *Ι Ελληνο-σερβικό Συμπόσιο*, σσ. 197-226· Κ. Βαβούσκου, «Εκκλησιαστικά σχέσεις Σέρβων και Οικουμενικού Πατριαρχείου κατά τον 19^ο αι.», *Ι Ελληνο-σερβικό Συμπόσιο*, σσ. 19-24· γενικότερα για τις σχέσεις Ελλήνων και Σέρβων κατά την περίοδο της ελληνικής επανάστασης βλ. Σπ. Λουκάτου, *Σχέσεις Ελλήνων μετά Σέρβων και Μαυροβουνίων κατά την Ελληνικήν Επανάστασιν 1823-1826*, Θεσσαλονίκη 1970.

⁴³ С. Петковић, *Јужно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557-1614*, Нови Сад 1965, 160 κ.εξ. Βλ. Β. Ђурић - С. Ђирковић - В. Κοραћ, *Пећка Патријаршија*, σελ. 262 και σημ. 12 σελ. 350, όπου απεικονίζονται στην ανατολική πλευρά και κάτω από την χορεία των Σέρβων πατριαρχών οι δύο ιεραπόστολοι, ο Μεθόδιος μάλιστα εικονίζεται με αμφίεση απλού μοναχού· επίσης στο Μοναστήρι Μοναста στο σημερινό Μαυροβούνιο εικονίζεται στο τέμπλο του ναού η μορφή του Αγίου Κυρίλλου βλ. *Манастир Морача Сликавна грађа: Иконостаѕ* (1596-1617), 1977.

⁴⁴ Στο μοναστήρι της Sremska Mitrovica του Αγίου Ιωάννου στο Prizren, στον ναό του Αγίου Νικολάου στο Ιππέκιο κ.α. Βλ. Τ. Σουμπότιν - Γκολούμποβιτς, «Οι Θεσσαλονικείς αδερφοί», σσ. 33-34. Πρβλ. επίσης Σωτ. Κίσσας, «Εικαστικές παραστάσεις των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου στη θρησκευτική τέχνη», *Πρακτικά Συνεδρίου, Εορταστικά Εκδηλώσεις*, σσ. 317-323.

και σήμερα την επίσημη και παραδοσιακή γραφή δια της οποίας παράγει πνευματικό πλούτο ο σερβικός λαός⁴⁵. Η κυριλλική γραφή όπως μαρτυρεί το ίδιο της το όνομα αποτελεί, πέρα από τη μορφολογική της συγγένεια με την ελληνική, την κοινή αναφορά της αρχικής χριστιανικής πνευματικής γλωσσικής κοιτίδας⁴⁶. Τούτο είναι απτό και αναγνωρίσιμο σήμερα από το σύνολο των Σέρβων χριστιανών οι οποίοι επισκέπτονται την χώρα μας και διαπιστώνουν τα κοινά βυζαντινά γράμματα ανάμεσα στο κυριλλικό και το ελληνικό αλφάβητο και κατανοούν έτσι τη βαθιά συγγένεια που υπάρχει ανάμεσα στους κοινούς πνευματικούς προπάτορες.

Υπάρχει και μια επίσης σημαντική προσφορά, κατά τη δική μας εκτίμηση, απόρροια της μετάφρασης των λειτουργικών κειμένων στα σλαβικά και της δυνατότητας να τελέσουν την θεία λατρεία οι Σλάβοι στη δική τους γλώσσα⁴⁷: η πνευματική βίωση του γεγονότος της συμμετοχής στη μυστηριακή και εν γένει λατρευτική ζωή των νεοεισερχομένων πιστών Σλάβων. Με τον τρόπο της μυστηριακής ζωής στην οικεία γλώσσα δόθηκε στους αδελφούς Σλάβους η προοπτική της «αιωνίου ζωής». Δημιουργήθηκαν τα πρότυπα των αγίων ως μιμητών του Χριστού σε έναν κόσμο που

⁴⁵ Για την κυριλλική γραφή βλ. I. Ταρνανίδη, «Η σλαβική γραφή = Το ορθόδοξο σλαβικό βιβλίο κατά τον μεσαίωνα», στο: *Πτυχές της σλαβικής ορθοδοξίας*, σσ. 39-102. I. Ταρνανίδη, «Το σλαβικό (γκλαγκολικό) αλφαβητάρι του Σινά», στο: *Thessaloniki Magna Moravia*, σσ. 165-175. Για τη σημασία της κυριλλικής στον δυτικό κόσμο βλ. Marko Rimac - Ivan Bodica, «Hrvatska Ćirilica u glagoljskim matičnim knjigama zapadno od Krke», „Az grišni diak Branko pridivkom Fučić”, *Radovi Međunarodnog Znanstvenog Skupa o životu i djelu Akademika Branka Fučića* (1920. – 1999.) Malinska, Dubašnica, Otok Krk, 30. Sulječnja - 1. Veljače 2009. godine, σσ. 521-550. Επίσης Vlad. Cvitanović, «Prilog poznavanju kulturne povijesti na zadarskom području (glagoljica)», *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 6-7 (1960): 201-235. Đuro Šurmin, *Povjest književnosti Hrvatske i Srpske*, Zagreb 1898, σσ. 26-35. П. Ђорђић, *Историја српске ћирилице: палеографско-филолошки прилози*, Завод за издавање уџбеника Србије, Београд, 1971. Драг. Збиљић, *Српски језик и ћирилица*, Приштина 1994. Емир Кустурица, Милош Ковачевић, Александра Вранеш (епи.), *Српски језик и ћирилица данас*, Зборник радова, Вишеград 2017. Л. Костић, *Ћирилица и српство: културно-историјска студија; О српском језику*, Нови Сад 1999. М. Tadin, «La glagolite (“glagolica”) en Istrie, Croatie et Dalmatie depuis ses débuts jusqu'à son approbation, limitée et bien définie par le Saint – Siège (1248 et 1252)», Ιωάννη Αναστασίου (επιμ.), *Κυρίλλω και Μεθόδιω Τόμος Εόρτιος*, τ. 1, σσ. 291-329. Прβл. επίσης Κων. Νιχωρίτης, «Η παλαιοσλαβική γλώσσα και τα παλαιοσλαβικά αλφάβητα», στο: *Οι Άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος. Ο πνευματικός βίος και ο πολιτισμός των Σλάβων*, Θεσσαλονίκη 2013, σσ. 69-98. Горд. Јовановић, «Солунска браћа Ћирило и Методије у старим српским родословима и летописима», στο: *Свети Ћирило и Методије у словенско писано наслеђе 863-2013*, Београд 2014, σσ. 407-418.

⁴⁶ Επισημαίνουμε ότι η κυριλλική είναι νεότερης της γκλαγκολιτικής. Прβл. την εμπειριστατωμένη μελέτη του σλαβολόγου καθηγητή Ђ. Трифунувић, *Ка почецима српске писмености*, Београд 2001, passim. Επίσης βλ. Момч. Вуксановић, (επιμ.), *Српски језик и ћирилица основе српског идентитета* Зборник радова, Подгорица 2014. Вањ. Станишић, «Словенска писменост и средњовековни алфabetи грчкога круга», στο: *Свети Ћирило и Методије*, σσ. 151-168. Зор. Ранковић – Мил. Вешовић, «Грчко-српске језичке везе у најстаријим српским рукописним минејима», *Српска теологија данас*, Зборник радова годишњег симпозиона одржаног на Православном богословском факултету, Београд 2010, књ. 2, σσ. 583-588. Пет. Ђорђић, *Историја српске ћирилице: палеографско-филолошки прилози*, Ниш ³1990. Лазо Костић, *Ћирилица и српство: културно-историјска студија; О српском језику: изјаве странаца; Вук и Немци*, Нови Сад 1999. Зόραν Рάνκοβιτς, «Фωνητική просαρμογή ελληνικών λέξεων στα παλαιοσερβικά χειρόγραφα μνηαία», στο: *Κύριλλος και Μεθόδιος*, σσ. 573-583.

⁴⁷ Првл. З. Ранковић, «Кирило-методијевска традиција и богослужбени језик Српске Цркве», στο: *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности*, V Научни скуп, Деспотовац-Манасија, 17–18. август 2013, σσ. 135-140. Влад. Вукашиновић, «Ка новом издању молитвослова: историјат и теолошка проблематика српских штампаних молитвослова у светлу кирилометодијевске преводилачке и мисионарске традиције», στο: *Кирилометодијевско предање, језик и мисија Цркве у 21. веку*, Зборник радова са међународног научног скупа, Београд: Православни богословски факултет, 6-7. Децембар 2013, σσ. 113-130.

«χαριτώθηκε» από τα παθήματα των διδασκάλων φωτιστών τους και κατέστη δια των αγίων του μάρτυρας της ευαγγελικής αλήθειας⁴⁸. Έθεσαν δηλαδή τις θεολογικές προϋποθέσεις στη ζωή των νέων χριστιανών οι οποίες γέννησαν πίστη, ευσέβεια, αρετές, αγιότητα. Και για αυτόν τον λόγο θεωρείται ορθά οικουμενικό και βαθιά ευαγγελικό το μήνυμα της κυριλλομεθοδιανής ιεραποστολής. Ιστορικά ιδωμένη η στόχευση αυτή μας δίνει τη δυνατότητα σήμερα να πούμε ότι και οι άγιοι Ισαπόστολοι και ο άγιος Σάββας κινήθηκαν «μπροστά από την εποχή τους» και πέρα από την ιστορία, αποκαλύπτοντας την Θεία Πρόνοια που «τα πάντα πνει και τα πάντα επισκιάζει»⁴⁹. Παράλληλα συνδιαμορφώθηκε και εν τέλει αφομοιώθηκε από τους πρώτους ακόμα χρόνους της κυριλλομεθοδιανής ιεραποστολής μία προφορική παράδοση στη σλαβική λαϊκή χριστιανική ψυχή (*slovenska duša*) επί του βυζαντινού αρχετύπου. Η διαδικασία αυτή εμπότισε διαχρονικά το σώμα της Σερβικής Εκκλησίας και την ίδια την σερβική κοινωνία δίδοντάς της μία καθολικότητα πνευματικής αυτογνωσίας. Τεκμήριο του γεγονότος αυτού αποτελεί η θέση των Αγίων αφενός μεν στην παιδεία, στην τέχνη και σε κάθε πνευματική δημιουργία⁵⁰ αφετέρου η δημιουργική ενσωμάτωσή τους στις λαϊκές παραδόσεις του σερβικού λαού⁵¹.

Η κυριλλομεθοδιανή κληρονομιά αποτελεί και για τη σύγχρονη σερβική κοινωνία, η οποία επλήγη από εμφυλίους πολέμους τη δεκαετία του '90, σημαντικό διδάσκαλο και εμπνευστή στην καθημερινότητα του χριστιανικού βίου. Ενδοσκοπώντας «τα εαυτοίς» η σύγχρονη σερβική κοινωνία -κατά την περίοδο αυτής της κρίσης- προσέγγισε ζητήματα πνευματικής ταυτότητας και ορθότητας της παράδοσής της⁵². Ανέσυρε τη μαρτυρία των διώξεων των αυταδέλφων αγίων στην ενάσκηση του ιεραποστολικού

⁴⁸ Βλ. Ατ. Јевтић (епископ), «Теологија и Еклисиологија=Богословље и Црквословље Свете Браће Кирила и Методија Просветитеља Словенских», στο: *Кирилометодијевско предање*, σσ. 11-27.

⁴⁹ Βλ. Κυριακή της Αγίας Πεντηκοστής, Στιχηρό Ιδιόμελο των Κεκραγαρίων, «*Πάντα χορηγεί το Πνεύμα το άγιον....*». Βλ. επίσης Η. Ευαγγέλου, «Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος ως φορείς της οικουμενικής πολιτικής της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας στον κόσμο των Σλάβων», στο: *Σλαβική Ορθοδοξία*, σσ. 41-49.

⁵⁰ Δεν είναι τυχαίο το ότι ανακηρύχθηκαν οι ένδοξοι άγιοι Κύριλλος και Μεθόδιος από την Παπική εκκλησία και τον πάπα Ιωάννη-Παύλο τον Β' το 1980 ως «προστάτες» της Ευρώπης. Βλ. Παπική Εγκύκλιος: *Egregiae virtutis* (31.12.1980). Η πράξη αυτή διεθνοποίησε το κύρος των Αγίων και ενίσχυσε τους διαύλους πνευματικής συγγένειας με το πεδίο της Ευρώπης στο οποίο μεγαλούργησαν και άφησαν την τελευταία τους πνοή. Ακολούθησαν και άλλες Εγκύκλιοι -αλλά και Μηνύματα- όπως η εγκύκλιος του 1985, η περίφημη «*Slavorum Apostoli....επί τη ενδεκάτη εκατονταετία του έργου ευαγγελισμού των Αγίων Αποστόλων*». Βλ. Ιωαν. Καλογήρου, «Ο από την πνευματικήν ζωήν της Θεσσαλονίκης προσδιοριζόμενος οικουμενικός χαρακτήρ της ιεραποστολής των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου», σσ. 88-89' όπως επίσης βλ. και τους σχολιασμούς του F. Ioannidis, «The Encyclical "Slavorum Apostoli" by Pope John Paul II: Dialogue of the Catholic Church with the Past and the Future», *Fragmenta Hellenoslavica* 3 (2016), 59-68. Προηγήθηκαν ωστόσο και εγκύκλιοι εκ μέρους της Δυτικής εκκλησίας που αφορούσαν την ιεραποστολή του Κυρίλλου και Μεθοδίου οι οποίες εστίαζαν την δράση τους ως εκπορευόμενη από τη Δυτική εκκλησία πυροδοτώντας αντιδράσεις όπως αυτή που εκδόθηκε το 1880 «*Grande munus – Μέγα δώρον*» επί Πάπα Λέων του Γ'. Στην εγκύκλιο αυτή απάντησε ο τότε επίσκοπος Δαλματίας και Ιστρίας Νικόδημος Milaš (1845-1915) με το έργο του: *Славенски апостоли Кирил и Методије и истина Православља*, Задар 1881. Πρβλ. επίσης και το άρθρο του Ν. Ικίć, «*Ćirilometodska ideja u svjetlu petrovsko-ivanovskog modela papinstva i Ravenskog dokumenta*», στο: *Кирилометодијевско предање*, σσ. 71-92.

⁵¹ Βλ. Ј. Дурковић-Јакшић, *Култ Словенских Апостола*, σελ. 140' Дим. Богдановић, «Крсна слава као светосавски култ», στο: *Зборник о крсном имену*, Иван Ковачевић (επιμ.), Београд 1985, σσ. 486-511 και Ђур. Бодрожић, «Национални мотиви у старој српској књижевности», *Национални интерес*, αρ. 2 (2017), ετ. 13, τ. 29, σσ. 11-30.

⁵² Πρβλ. Αθ. Αθανασιάδης, «Ο Γιουγκοσλαβισμός στον απόηχο της κυριλλομεθοδιανής κληρονομιάς», *Fragmenta Hellenoslavica* 3 (2016), 9-24.

τους έργου όπως επίσης και την καρτερία και πίστη που αυτοί επέδειξαν στην ιερή τους αποστολή, προκειμένου να αντιμετωπίσει τη δοκιμασία του πολέμου, της ανέχειας και της κοινωνικής αποξένωσης⁵³. Επιστράτευσε κριτήρια από την εμποτισμένη σοφία που έθεσαν οι διαφωτιστές της όπως προγενέστερα την περίοδο της μεταπολεμικής Γιουγκοσλαβίας σύγχρονα πνευματικά της αναστήματα έπραξαν: αυτά των αγίων Νικόλαου Velimirović (1881-1956) και Ιουστίνου Ρορονιό (1894-1979)⁵⁴. Αντίστοιχο σύγχρονο παράδειγμα αποτελεί η στάση του μακαριστού Πατριάρχη των Σέρβων Παύλου (Stojčević, 1914-2009) ο οποίος διαφύλαξε τη Σερβική Εκκλησία και το ποιμνιό της από την λαίλαπα του εθνικισμού στη διάρκεια του εμφυλίου πολέμου μεταξύ των εθνοτήτων της ενιαίας Γιουγκοσλαβίας το 1990⁵⁵.

Αναπόφευκτα λοιπόν -επισκοπώντας τη σερβική ιστορία και συγκρίνοντας τις δύο αυτές ιεραποστολές: των αυταδέλφων Κυρίλλου και Μεθοδίου και της ιεραποστολής του Αγίου Σάββα- θα καταλήγαμε στο συμπέρασμα ότι και οι δύο υπήρξαν ιεραποστολές της μιας αγίας, χριστοκεντρικής, εκκλησιολογικής παράδοσης του Χριστιανισμού όπως αυτός κηρύχθηκε και φανερώθηκε στο λόγο του Ευαγγελίου⁵⁶. Αυτή η Αλήθεια των φωτιστών Κυρίλλου και Μεθοδίου όπως και του Αγίου Σάββα αποτελεί αδαπάνητη αλήθεια της Οικουμενικής Εκκλησίας τώρα και πάντα.

⁵³ Για τις αντιδράσεις του λατινικού κλήρου στο έργο των ιεραποστόλων βλ. I. Ταρνανίδης, «Οι λατινικές αντιδράσεις στο ιεραποστολικό έργο των αδελφών Κυρίλλου και Μεθοδίου», στο: *Πτυχές της Σλαβικής Ορθοδοξίας*, Θεσσαλονίκη 1991, σελ. 137-161· Ив. Чаировић, «Кириллометодијевска мисија у контексту тензија између Рима и Франачке цркве», στο: *Кириллометодијевско Предање*, σσ. 343-376.

⁵⁴Прβл. та σχόλια που αφορούν τις ιεραποστολικές αρχές του Κυρίλλου και του Μεθοδίου στο έργο του αγίου Νικόλαου Velimirović επισκόπου Ζίτσας στο άρθρο του С. Милин, «Кириллометодијевски принципи мисије у делима Светог Николаја Жичког», *Кириллометодијевско Предање*, σσ. 334-342.

⁵⁵ Παραθέτουμε ενδεικτική βιβλιογραφία για την πολυσχεδή και βαθιά πνευματική προσωπικότητα του μακαριστού Πατριάρχη Παύλου. J. Радосављевић, *Са патријархом Павлом кроз живот – Од Вујна, Благовештења и Раче, до Призрена 1944-1990*, Манастир Жежевица 2010· Матеј Арсенијевић (επιμ.), *Патријарх Павле – Човек пред лицем Божијим. Живот, Поуке, Беседе, Разговори, Анегдоте*, Цетиње ²2016· Ђ. Randelј, *Патријарх Павле: svetica kojeg smo roznavali*, Novi Sad 2015· Житије Патријарха Павла, *Православље*, 25 (2009)· J. Јањић, *Будимо људи*, Ниш, 2007· Αθ. Αθανασιάδης, *Ο εμφύλιος πόλεμος στη Γιουγκοσλαβία 1990-1995, Πτυχές της ιστορικής και θρησκευτικής του διάστασης*, Θεσσαλονίκη 2008, σσ. 97-148, 223-227, 260-266· Ατ. Αтанасиадис, «Патријарх Павле и Српска Јерархија у развоју догађаја грађанског рата (1990-1995)», *Хришћанска Мисао*, Београд 1-6/2005, 8-9· Αθ. Αθανασιάδης, «Μια σύγχρονη μορφή της κυριλλομεθοδιανής κληρονομιάς: Ο Πατριάρχης Σερβίας Παύλος Stojčević (1914-2009)», *Διεθνές Διαπανεπιστημιακό Ελληνορωσικό Συνέδριο*, Ηράκλειο Κρήτης, Νοέμβριος 2016.

⁵⁶ Ο επίσκοπος πρώην Ζαχουμίου και Ερζεγοβίνης Αθανάσιος Јевтић θεωρεί ότι δεν θα πρέπει οι ισαπόστολοι να χαρακτηρίζονται «παραδοσιακοί-tradicionalisti» όταν ερμηνεύουμε το ιεραποστολικό τους έργο. Και τούτο διότι τους κρίνουμε με τα σύγχρονα δεδομένα τα οποία απέχουν από την πραγματικότητα που εκείνοι με την «θεία φλόγα» βίωσαν στην ενάσκηση της αποστολής τους. Α. Јевтић (episkop), *Sveti Sava i Kosovski Zavet*, SKZ, Beograd 1992, σελ. 7.